

· **UNA MIRADA FEMENINA A LA SOCIETAT RIPOLESA** ·
· Segon de Batxillerat | Escola Vedruna | Ripoll | Treball de Recerca ·

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.....	01
01. LA DONA CATALANA AL MÓN LABORAL.....	05
01.1. LA DONA AL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX.....	06
01.1.1. Vida quotidiana.....	07
01.1.2. Educació i cultura.....	08
01.1.3. Món laboral.....	08
01.1.4. Participació política.....	10
01.2. LA DONA A LA SEGONA REPÚBLICA (1931-1936)	11
01.2.1. Vida quotidiana.....	12
01.2.2. Educació i cultura.....	13
01.2.3. Món laboral.....	13
01.2.4. Participació política.....	15
01.3. LES DONES A LA GUERRA CIVIL (1936-1939).....	17
01.3.1. Món laboral.....	18
01.3.2. Participació política.....	18
01.4. LES DONES A L'ÈPOCA FRANQUISTA (1936-1975).....	21
01.4.1. Vida quotidiana.....	21
01.4.2. Educació i cultura.....	22
01.4.3. Món laboral.....	23
01.4.4. Participació política.....	25
01.5. LES DONES EN LA DEMOCRÀCIA (A PARTIR DE 1975 FINS ELS NOSTRES DIES).....	26
01.5.1. Educació i cultura.....	26
01.5.2. Món laboral.....	27
01.5.3. Participació política.....	28
02. LA INDUSTRIALITZACIÓ DE CATALUNYA AL SEGLE XIX.....	31
02.1. LES COLÒNIES INDUSTRIALS CATALANES.....	33
03. EL RIPOLLÈS, UNA COMARCA DE MUNTANYA.....	36
03.1. GEOGRAFIA DEL RIPOLLÈS.....	36
03.1.1. Els rius.....	37

03.1.2. El clima.....	37
03.2. HISTÒRIA INDUSTRIAL DEL RIPOLLÈS (SEGLE XX).....	38
03.3. LES COLÒNIES TÈXTILS DEL RIPOLLÈS.....	40
03.3.1. Les colònies situades a les ribes dels rius Ter i Freser.....	42
03.3.1.1. Colònies situades a la riba del riu Ter.....	43
03.3.1.2. Colònies situades a la riba del riu Freser.....	46
04. LA SITUACIÓ DE LA DONA AL RIPOLLÈS DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX.....	50
04.1. VIDA FAMILIAR.....	50
04.2. SANITAT.....	51
04.3. EDUCACIÓ I CULTURA.....	53
04.3.1. La mestra.....	54
04.4. MÓN LABORAL.....	54
04.5. VIDA POLÍTICA.....	55
05. EXPERIÈNCIES VISCUDES.....	58
05.1. SANITAT.....	58
05.1.1. L'entrevista: Eva Valls.....	58
05.1.2. L'entrevista: Conxita Pous Tubau.....	60
05.2. EDUCACIÓ I CULTURA.....	61
05.2.1. L'entrevista: Teresita Juli Arqués.....	61
05.3. MÓN LABORAL.....	65
05.3.1. L'entrevista: Antònia Boliva Algar.....	65
CONCLUSIONS.....	71
AGRAÏMENTS.....	73
BIBLIOGRAFIA.....	74

INTRODUCCIÓ

Aquest treball està dedicat a conèixer quina ha estat la trajectòria de la dona al Ripollès durant la segona meitat del segle XX. Així doncs, en aquest projecte hi conflueixen dues idees: la del Ripollès i la de la dona.

Cal dir que la idea de fer el treball de recerca sobre aquest tema, no va ser meua. Des de l'escola, juntament amb l'Associació de Dones de Ripoll, em van proposar de dur-lo a terme, i això em va despertar molta curiositat sobre la matèria, tot i que alhora també vaig tenir un munt de dubtes. La veritat és que no estava segura de ser capaç de desenvolupar un tema com aquest, però quan em vaig imaginar el possible resultat de la recerca vaig tenir clar que el duria a terme perquè trobo que és un camp que no es tracta mai i el qual és molt interessant. Així doncs, aquest treball no només m'ha permès observar com era la dona dins la nostra societat, sinó que també he pogut conèixer alguns fets i experiències de dones ripolleses que m'han fet comprendre que no fa gaires dècades que la dona gaudeix d'una situació d'igualtat amb els homes.

Com ja he dit, en un primer moment els meus al·licients per tirar endavant el treball van ser la curiositat que em desperta conèixer fets sobre un passat no tant llunyà i les ganes de saber de primera mà com les dones el van viure. També crec que el fet de ser noia ha afavorit a que trobés molt interessants les entrevistes que he realitzat i les conclusions a la que he pogut arribar, ja que això m'ha fet reflexionar sobre la situació en la que les dones ens trobem actualment.

Pel què fa als límits de treball, la principal acotació que he fet ha estat centrar-me en la comarca del Ripollès (i sobretot en la seva capital, Ripoll). Això m'ha permès estudiar amb més profunditat la situació de la dona i, a més a més, també m'ha servit per conèixer de primera mà la història de la comarca vista pels ulls d'aquesta. També he limitat els sectors laborals que he estudiat, m'he centrat en la indústria tèxtil (ja que va ser la principal ocupació de moltes dones ripolleses), en la sanitat i en l'educació. Finalment, també m'agradaria destacar que la recerca que he fet està situada a partir de la segona meitat del segle XX.

La metodologia que he utilitzat per la realització d'aquest treball ha estat, en primer lloc, vaig anar a parlar amb la Tània Pozas (tècnica de participació ciutadana del Ripollès) qui em va donar algunes instruccions i consells sobre el tema, ja que ella, juntament amb l'associació de dones, van fer una recerca dedicada a les dones treballadores de Campdevàrol. Després d'això vaig assistir a dues exposicions (una a Campdevàrol i l'altra a Ripoll) que tractaven aquest tema. A arrel d'aquesta experiència, en vaig obtenir un DVD en el qual hi consten les entrevistes fetes a diverses dones treballadores en el camp de la sanitat i de l'agricultura. A partir d'aquí, ja vaig saber més o menys com encaminar el treball i quins límits posar-me. Després d'això, vaig començar a fer la recerca de la situació de la dona a Catalunya per tal de poder aportar un context al treball (informació que vaig trobar

als llibres i a diverses webs) i finalment em vaig centrar en el Ripollès. Per poder realitzar aquest últim apartat, em va caler la col·laboració de diversos testimonis, els quals vaig aconseguir a través de coneguts i amics. Abans d'això, però, vaig redactar les entrevistes que volia dur a terme. A l'hora de fer-les, vaig utilitzar una gravadora per tal de poder establir un diàleg amb l'entrevistada i no estar pendent d'haver d'escriure contínuament, tot i que això m'ha suposat haver de transcriure les entrevistes, perdent així un munt de temps. Un cop realitzades aquestes entrevistes vaig fer-ne el buidatge, a partir del qual ja en vaig obtenir la informació per tal de realitzar el treball.

Pel què fa a l'estructura d'aquest, em va costar molt fixar-la ja que no tenia clar com encaminar-lo ni on marcar els límits. En aquest aspecte, la meva tutora m'ha ajudat molt, ja que em va marcar les pautes a seguir i va guiar-me en les diferents parts que havia de tenir el treball. Aquestes parts són dues, una de les quals es torna a dividir en dues parts més.

La primera part del treball ha estat la més feixuga a l'hora de dur-la a terme, ja que és la part més bibliogràfica. En aquesta introdueixo el context de la dona a Catalunya i explico el procés de la industrialització catalana (tot i que aquesta es remunta al segle XIX), ja que va afectar molt directament la comarca del Ripollès. Aquest apartat m'ha suposat una gran inversió de temps, ja que malgrat que la informació ja estava escrita als llibres i a internet, m'ha costat força trobar allò que buscava, degut a que en moltes ocasions el tema de la dona es tractava molt per sobre.

La segona part del treball ja està dedicada íntegrament al Ripollès. Com he dit abans, l'he dividit en dos apartats. En el primer explico algunes característiques de la comarca del Ripollès, per tal de que puguem entendre en quin context ens trobem. I en el segon apartat ja aprofundeixo sobre el tema de les dones ripolleses. Primerament, explico la situació de la dona durant la segona meitat del segle XX a la nostra comarca, tocant diferents temes (com la vida diària, l'educació, etc.) i després faig un anàlisi més profund sobre la dona al món laboral en el sector industrial, l'educació i la sanitat.

A l'hora de fer aquesta segona part m'he trobat amb moltes dificultats, sobretot provocades pel fet de que la informació que parla sobre aquest tema encara no ha estat escrita. És per això que durant la realització del treball m'he hagut de basar en la gran majoria d'ocasions en els testimonis de les dones entrevistades, no només per aprofundir en la informació de la dona al món laboral, sinó també per poder explicar les característiques més generals de la societat ripollesa del moment. Així doncs, puc afirmar que en la segona part del treball m'he basat principalment en el treball de camp realitzat, el qual consisteix en les entrevistes i el seu buidatge corresponent.

Una de les principals dificultats que també he tingut a l'hora de completar el treball, a part de la falta d'informació, ha estat tot allò relacionat amb les fotografies. El

problema no ha estat trobar-les, sinó obtenir-les. Això és degut a que la majoria de les imatges estan localitzades al l'Arxiu Comarcal de Ripollès on hi ha una llei la qual dicta que cal pagar per cada foto. Degut a aquesta tarifa, per trobar les fotografies he hagut de recórrer als llibres i a internet, un fet que en la majoria d'ocasions ha provocat que aquestes no siguin de gaire bona qualitat (també s'ha de tenir en compte que les fotos són força antigues).

Així doncs, de tot l'esforç i malgrat les dificultats n'he obtingut el treball que teniu entre les mans, el qual és el fruit de la recerca que he estat fent durant els últims mesos.

01. LA DONA CATALANA AL MÓN LABORAL

01. LA DONA CATALANA AL MÓN LABORAL

Fins la Segona República Catalana (1931) les dones sempre havien estat discriminades en àmbits com el jurídic, el polític, el laboral i l'educatiu, i subordinades als pares o als marits. Aquesta marginació era molt evident i es demostra en aquest fragment d'un article de Pompeu Gener (també conegut com a *Peius*) publicat al diari "La Vanguardia" l'any 1889:

"En si misma la mujer no es como el hombre, un ser completo, es sólo el instrumento de la reproducción, la destinada a perpetuar la especie; mientras que el hombre es el encargado de hacerla progresar, el generador de la inteligencia, a la vez creador y "demiurgo" del mundo social."

En el model de societat de principis del segle XIX l'home era el que estava fora de casa; era el que es dedicava a la professió, a la cultura i a la política, mentre que l'ideal de dona era el de "perfecte casada", és a dir, una dona, esposa i mare, dedicada íntegrament a la família i a la llar. És per aquest motiu, pel qual les noies rebien una educació, des de ben petites, diferent a la dels nois. També s'ha de tenir en compte que no totes s'ho podien permetre, perquè l'analfabetisme entre les dones voltava el 70%. A l'escola, bàsicament aprenien tres coses: cosir, fer ganxet i puntes i la doctrina cristiana.

A mitjans del segle XIX, amb l'inici de la industrialització, aquesta situació va començar a canviar. Les dones es van començar a incorporar al mercat laboral a les fàbriques. Aquest fet va ser degut als baixos sous que rebien les famílies obreres, de manera que necessitaven el nombre màxim de salaris (es necessitaven 4 pessetes diàries per fer front a totes les despeses i els sous oscil·laven entre 1,50 i 2 pessetes). Va ser així com les dones i també els nens es van introduir en el món laboral. En el sector del cotó (el capdavanter en la indústria tèxtil) els nens i les dones formaven el 60% del total de treballadors. En aquests inicis, la dona cobrava la meitat que els homes perquè es considerava que el seu salari només era un suplement del del marit. A més, la llei determinava que les dones casades no podien administrar el seu sou, ja que això només ho podia fer el cap de família. Hi havia alguns obrers que les veien com la competència i es sentien humiliats si havien de rebre ordres per part d'una dona (per això el càrrec de directiu sempre estaven ocupats per homes), i hi va haver alguns sectors, en especial l'Església Catòlica, que no veien amb bons ulls que les dones treballassin fora de casa, ja que s'allunyaven del paper de mare i esposa tradicional que tenien en la societat.

Pel que fa a l'educació, va començar a notar canvis notables a partir del 1910. Una llei va permetre a les dones a estudiar a la universitat i a exercir la professió en la que es titulessin. Tot i això la presència de les dones a la universitat no arribava ni al 5%. Va ser aleshores, quan van començar a aparèixer nous plans d'estudis on hi havia carreres específiques per dones perquè, segons el motiu que es va donar,

“eren les carreres que més s’atenien a la naturalesa femenina”. Exemples d’aquestes carreres són les de institutriu, llevadora i infermera que, de fet, són feines que s’assemblen una mica a les feines que les dones feien en l’àmbit domèstic.

01.1. LA DONA AL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX

Durant el principi de segle XX els polítics van mostrar poc interès pels drets de les dones. El codi civil de 1889 deixava a la dona casada en una ciutadana de segona, establia en el seu article 57 que el marit havia de protegir a la dona i aquesta obeir-lo, al mateix temps que estava obligada a seguir-lo allà on el marit volgués la seva residència. El marit era l’administrador dels béns i era el representant legal de la dona casada, això implicava la incapacitat de la dona per administrar el seu propi patrimoni. La dona sense llicència o poder del seu marit no podia adquirir cap tipus de béns ni obrir un compte corrent. Qualsevol acte realitzat sense l’autorització del marit era considerat nul. La pàtria potestat sempre se li atorgava al pare i només en els casos en els quals faltava el pare se li podia atorgar a la mare. Del codi civil també cal destacar que en els casos de viudetat, si l’esposa es tornava a casar, perdia la pàtria potestat dels seus fills. A Catalunya la situació era una mica diferent ja que estava vigent l’antic dret civil català que implicava per a la dona independència econòmica dins del matrimoni (separació de béns).

Els matrimonis de conveniència (aquells en els quals eren concretats per les famílies) encara existien a principis del segle XX. Les causes podien ser des de la necessitat d’aportació econòmica per pagar deutes de la casa, la necessitat d’una dona jove mestressa de casa i mare per part d’un home o la urgència per evitar les quintes (serveis militars). L’amor o l’atracció no eren una raó pel matrimoni. Aquesta situació va durar fins la tercera dècada del segle XX, quan es va produir a Espanya un canvi d’actitud de les dones joves davant del matrimoni degut entre d’altres causes a l’accés de les dones a l’ensenyament i a la seva possibilitat d’accedir a llocs de treballs remunerats que implicaven certa independència. Un grup reduït de dones va canviar la seva actitud davant del matrimoni i van deixar de veure’l com l’única assegurança econòmica pel seu futur.

El pensament liberal de principis de segle XX tenia com a idea bàsica la de que l’home era esclau del home i la dona patia una doble esclavitud pel fet que era esclava de l’esclau. La inferioritat de la dona es concretava en el tracte discriminatori que patia en el treball i en la doble moral a la que estava sotmesa que l’obligava a patir normes socials i sexuals diferents als homes. En aquesta època es denuncià que la dona era en molts casos objecte sexual per als homes i que se li assignava una ignorància la qual la incapacitava per desenvolupar-se com a esposa i mare. També es criticà el paper de la religió ja que l’Església catòlica considera a les dones éssers perversos que tenien com a missió la perdició dels homes. A més a més, el pensament anarquista argumentava la necessitat de fer

de la dona una bona companya i mare de revolucionaris i condemnava a les famílies basades en la propietat i l'autoritat, criticant la immoralitat de la família burgesa ja que molts barons explotaven sexualment a les dones de la classe obrera mitjançant la prostitució (doble moral a la qual ens hem referit anteriorment). L'alternativa a aquest model familiar, era la família proletària basada en l'amor (unió per atracció mútua i simpatia sexual) i l'esperit revolucionari. La dona havia de considerar l'activitat sexual com qualsevol altre funció fisiològica, controlant conscientment la procreació, per això s'havia d'informar de l'ús del mètodes anticonceptius. Tots aquests plantejaments, però, van ser teòrics ja que, a la pràctica, el moviment liberal va estar dominat per la moral sexual dominant del moment (família de caràcter monogàmic i jeràrquic).

Des de principis d'aquest segle, la població va anar augmentant en tot l'estat espanyol. Aquest increment fou degut, bàsicament, a la disminució de la mortalitat per la millora en les condicions sanitàries i per l'assistència a la maternitat, en el cas de la de la mortalitat femenina. La taxa de natalitat tingué una evolució a la baixa degut, entre d'altres causes, al control voluntari de la natalitat mitjançant l'ús de mètodes anticonceptius.

01.1.1. Vida quotidiana

L'organització de l'espai a les ciutats es va modificar a principis del segle, degut a la millora de les comunicacions i dels transports que van permetre la emigració de la població cap a les grans ciutats.

Al centre de les ciutats hi havia les vivendes dels artesans i els sectors populars on vivien modistes, artesans o petits comerciants en espais amb poca salubritat. Els entresols de les vivendes eren habitats per famílies de classes populars; eren estàncies on no hi havia espais propis per a cada membre de la família, les condicions de salubritat eren mínimes i amb absència de llum, aigua corrent o clavegueram. Les dones de les classes populars no podien gaudir de cap tipus d'intimitat i privacitat; els espais femenins estaven al carrer, on es feien moltes de les tasques domèstiques: rentat de roba, compra... i era on s'establien les relacions d'amistat i es desenvolupaven xarxes de solidaritat veïnal.

La burgesia vivia a l'eixample de les grans ciutats. S'instal·laven en vivendes en condicions de comoditat i higiene, un fet que reflexava la situació privilegiada de l'estructura de classes. Les vivendes tenien nombroses habitacions: rebedor, biblioteca, menjador i dormitoris; en algunes d'aquestes vivendes hi havia dependències destinades al servei on s'inclouïa la cuina, la despensa i el bany. Les dones de les famílies aristocràtiques o de l'alta burgesia disposaven d'un espai domèstic ampli, confortable, ben decorat i comptaven amb ajuda domèstica per a la conservació i neteja de les llars. Aquesta nova concepció de vivenda afecta de forma directa a la vida diària de les dones burgeses. Els habitatges es dividien en tres tipus d'espais: primer, els espais de representació que eren per oferir l'imatge exterior de la família, en els quals hi trobàvem els salons, les sales privades i la

biblioteca; segon, els espais d'intimitat familiar, que eren de dimensions reduïdes i decorats amb objectes personals, i per últim, espais per al servei domèstic. En els espais més íntims i personals (els segons que hem descrit) les dones hi passaven motes hores; supervisaven el treball dels servents i operaris, vigilaven i cuidaven els fills, feien les tasques de la llar i rebien visites íntimes i personals.

01.1.2. Educació i cultura

Pel que fa a l'educació, a principis del segle XX, a Catalunya, hi va haver iniciatives de caràcter renovador que van racionalitzar i dignificar les matèries femenines impartides a l'escola, amb la finalitat de que les dones es formessin per a la independència econòmica sense perdre el paper de mare i esposa. Als inicis del segle la taxa d'analfabetisme a Espanya era molt elevada, un 55,8% de la població masculina era analfabeta mentre que en la població femenina augmentava fins el 71,4%. Trenta anys més tard les xifres es reduïrien considerablement: un 37% d'analfabetisme masculí vers un 47,5% d'analfabetisme femení.

Una llei del 23 de juny de 1909 amplià l'edat d'escolarització de les nenes fins als dotze anys, incrementant en un 57% l'alumnat femení. Tot i això, les nenes no podien tenir una assistència continuada a l'escola per obligacions familiars, com la cura dels germans petits o de malats o les necessitats de treball remunerat per augmentar els ingressos de la família. L'educació de les nenes era considerada supèrflua i poc important i era un tipus d'educació que els seria útil, amb coneixements pràctics pel seu paper futur com a esposa i mare. L'ensenyament femení estava basat en la religiositat, laboriositat i modèstia, és per això que al 1910 el 21'3% de les nenes anaven a les escoles religioses.

L'escolarització de les nenes en els ensenyaments secundaris era molt baixa, i quasi nul·la si parlem d'escolarització en la universitat, on les dones es van començar a incorporar perquè la formació implicava i implica la possibilitat d'obtenir recursos econòmics propis. També es van començar a formar a les noies en coneixements bàsics que els servirien per a desenvolupar els treballs considerats propis per a les dones: modistes, contables, dependentes, mestres...

01.1.3. Món laboral

En aquest temps el treball de la dona es considerava marginal i fins i tot, en alguns casos, nociu per a la societat. A més a més, només es considerava adient en casos d'extrema necessitat o en dones solteres que havien de treballar fora de casa per obtenir recursos econòmics per al seu manteniment personal o familiar.

Els estudis i els censos de principis de segle XX no reflectien fidelment la realitat. Això era degut a que la població activa agrícola no estava representada ni comptabilitzava, també s'ocultava el treball al domicili i no es declarava l'activitat professional a temps parcial.

	POBLACIÓ ACTIVA	POBLACIÓ ACTIVA FEMENINA
1900	9.513.580	1.449.260
1910	10.235.394	1.036.964
1920	10.961.871	1.042.034
1930	12.065.566	1.110.555

Població activa a Espanya a principis del segle XX.

	SECTOR PRIMARI	SECTOR SECUNDARI	SECTOR TERCIARI
1900	62	12,3	25,6
1910	45,6	17	37,3
1920	31,5	28	40,4
1930	23,9	32,1	43,9

Distribució de la mà d'obra femenina per sectors (en %).

La disminució del nivell salarial d'una part de la classe obrera va obligar a moltes dones a treballar al domicili per completar els salaris dels marits. El treball a domicili feia que les dones no estiguessin sotmeses a la dura disciplina del taller ni al compliment d'un horari rígid. La majoria de treballadores del sector secundari ho feien a domicili en indústries com la tèxtil, la de passamaneria (conjunt d'objectes i complements de decoració confeccionats a base de cordons, borles o galons que s'utilitzen com a ornament per a lligar o embolicar fundes i cortines o com rivet de tapisseria, cobrellits i altres objectes), articles de paper, cartró o cuir i, joieria i plateria. També hi havia dones que treballaven a casa per a alguns empresaris, els quals es podien permetre baixar els preus degut a que les treballadores feien les feines per salaris molt baixos, en condicions higièniques molt inadequades i durant una excessiva jornada laboral.

Les dones que treballaven en el servei domèstic ho feien en condicions lamentables, ja que no hi havia cap reglamentació que regulés la seva activitat laboral. Així doncs, la quantitat de dones que treballaven en aquest sector durant el primer terç del segle XX es pràcticament impossible de saber.

Una altra ocupació de moltes dones a Espanya era la prostitució (especialment l'exercien les dones amb el nivell més desfavorit de la societat). Les motivacions que tenien aquestes dones eren la carència d'afecte, la consideració d'aquest treball com fàcil, les altes taxes d'analfabetisme o la pèrdua de virginitat a una edat molt jove que implicava dificultats per al posterior matrimoni.

01.1.4. Participació política

El fet que les dones s'organitzessin col·lectivament per exigir drets polítics és un fenomen el qual tardà a arribar a Espanya degut, entre d'altres causes, al retard en el procés d'industrialització i al baix desenvolupament del sistema liberal que implicà un retard en l'instauració de llibertats i drets de la població.

Els republicans, el 1907, van proposar el dret de vot de les dones però no el dret a ser escollides. Els demòcrates volien el vot per al les dones de més de 23 anys amb residència establerta en un mateix municipi durant dos anys.

Manuel Burgos i Mazo presentà el 1919, al Parlament, un projecte de llei electoral en el qual s'igualava la capacitat d'escollir de les dones amb la dels homes. Van sorgir moviments de dones respecte a aquest projecte de llei, per exemple la *Liga española para el progreso de la mujer* o *La cruzada de mujeres españolas* que demanaven el sufragi universal.

En 1924, instaurada la dictadura militar de Primo de Rivera, amb el nou estatut municipal la situació jurídica de la dona a Espanya es va transformar. L'estatut contemplava la possibilitat d'elecció directa i va limitar el vot exclusivament a les dones caps de família. Primo de Rivera va incloure a les dones en el seu govern perquè esperava governar en una Espanya moderna i europea que havia d'estar a l'alçada de la resta de països occidentals. El 1927 apareixen per primera vegada en la història d'Espanya dones en la vida política del país.

Durant el període 1927-1929 es van dictar mesures legislatives que afectaven directament a les dones: la regulació de l'assegurança de maternitat, la regulació del treball a domicili i, la participació de les dones en comitès paritaris o en l'assemblea nacional.

En el període del primer terç del segle XX hi ha a Espanya diverses corrents feministes: primer, un feminisme vinculat al catolicisme social; segon, un feminisme moderat que exigia la revisió de les lleis existents desfavorables a les dones; tercer, un feminisme radical que reivindicava l'igualtat política i civil entre homes i dones; i, per últim, un feminisme vinculat al moviment catalanista impulsat per la burgesia. El feminisme social catòlic tenia una gran influència a Espanya, estava vinculat a l'església. Aquest feminisme considerava com a funció fonamental de la dona el seu paper com a esposa i mare, sense excloure actuacions dirigides a millorar les condicions de vida i de treball de les dones obreres. El feminisme moderat apareix al voltant de publicacions feministes com *El pensamiento femenino*, dirigida per Benita Assas Monterola en 1915, reivindicaven el feminisme com un moviment humanitari i caritatiu. *La voz de la mujer* propugnava el 1917 un feminisme econòmic i apolític. A l'octubre de 1918 es crea la *Asociación Nacional de Mujeres Españolas* (ANME) amb una ideologia moderada i de centre. Els seus principals objectius van ser l'exigència d'una reforma del codi civil, la supressió de

la prostitució legalitzada, el dret de la dona a ingressar en professions liberals i a desenvolupar càrrecs oficials, la igualtat salarial, la promoció educativa de les dones amb l'obligatorietat d'educació elemental per a les dones treballadores, mesures destinades a ajudar a les dones obreres i creació d'hospitals per a noies de servei. La ANME es va posar en contacte amb d'altres grups com la *Liga para el progreso de la mujer*, la *Sociedad Concepción Arenal de Valencia*, *La progresiva femenina* i *La Mujer del porvenir de Barcelona* per formar el *Consejo Supremo Femenino de España*. La *Unión de Mujeres de España* admitia a dones de totes les classes socials i creences polítiques i religioses amb la finalitat de crear consciència d'independència i ciutadania de les dones. El *Lyceum Club* fundat en 1926 per Maria de Maeztu tenia com a objectiu propiciar la reforma legal de la dona i proporcionar un lloc de reunió a un grup de dones professionals i universitàries. En 1921 Carmen de Burgos va fundar la *Cruzada de Mujeres Feministas* que representava una posició intermèdia entre el feminisme burgès i el feminisme obrer. Reivindicaven el dret de vot, la igualtat entre homes i dones dins del matrimoni, l'establiment del divorci, la igualtat en el treball i el principi d'igual salari pel mateix treball.

El feminisme català va néixer a partir de les bases del nacionalisme català i el reformisme catòlic. La publicació *Or i Grana* promovia els drets de les dones i el sufragi universal. La promoció de la dona havia de portar-la fins la igualtat amb l'home en el terreny polític, social, econòmic i cultural.

Teresa Claramunt reivindicà el paper de la dona a participar, juntament amb l'home, en la vida social. En *La mujer, consideraciones sobre su estado ante las prerrogativas del hombre*, escrit el 1905, s'afirma que la principal causa del retard de la dona està en el principi de superioritat que l'home s'atribueix respecte a ella.

01.2. LA DONA A LA SEGONA REPÚBLICA (1931-1936)

Símbol de la Segona República Espanyola. Hi apareix la imatge d'una dona; és un senyal de canvi.

La proclamació de la Segona República el 14 d'abril de 1931 va suposar per a l'estat espanyol una "democratització" de la societat que es va dur a terme mitjançant una política reformista: reforma agrària, reforma església, modernització de l'exèrcit, concessions d'autonomies... Es va aprovar la constitució de 1931, de la qual en destaca la igualtat dels espanyols davant la llei, la separació d'església i estat, l'elecció i la mobilitat dels càrrecs públics (inclòs el cap d'estat), el poder legislatiu en una sola cambra i la declaració de drets i llibertats amb la concessió del vot des de els 23 anys amb sufragi universal femení i reconeixement del matrimoni civil i el divorci.

El paper de la dona va canviar radicalment en tots els àmbits durant aquest període: participació política, social, educatiu ...

Durant la Segona República trobem un desequilibri entre la població femenina (12.065.566 dones) i la població masculina (11.498.301 homes). Aquest, és degut a la menor mortalitat femenina en totes les edats. El descens de la natalitat continuà, en aquest període, igual que el descens en la mortalitat. Fou per això, que la població no varià en nombre. A més a més, es produí una davallada de la nupcialitat degut a raons econòmiques i socials. També cal tenir en compte que hi hagué un augment en l'edat de matrimoni degut a la mala situació econòmica del moment i a que els joves en edat de matrimoni tenien més expectatives educatives i de formació.

Durant aquests anys trobem diferents corrents ideològics que intenten explicar el descens de natalitat. La corrent més important d'aquesta època va ser l'anarquista. Aquesta rebutjava les doctrines neomalthusianes (control de natalitat per la prevenció de la superpoblació) degut al predomini de la moral tradicional cristiana dins de la família. Tot i això, els anarquistes sí que defensaren la necessitat d'un control de la natalitat, però per unes altres raons: la millora en les condicions de vida i de treball de la classe obrera, la reducció de l'atur, menor competència pels llocs de treball, i protecció de la salut de les dones ja que un nombre elevat d'embarassos suposa un alt risc per a la salut de la mare. Els plantejaments anarquistes defensaren l'ús de mètodes anticonceptius al mateix temps consideraren que la maternitat no desitjada suposava una càrrega per a les dones i que reafirmava la subordinació social de les dones respecte als homes. Els anarquistes dels anys 30 afirmaven que la maternitat conscient era un instrument en la lluita per a l'alliberament de la dona.

Respecte a la distribució de la població femenina per regions hi hagué una concentració de dones a Catalunya, País Basc, la zona de Llevant, Madrid i a les grans ciutats. Aquesta distribució es produeix com a resposta a les majors oportunitats de treball que hi havia en aquestes zones.

01.2.1. Vida quotidiana

Durant la República aparegué l'imatge de la dona mestressa de casa més professional que utilitza els nous invents de l'època: la nevera elèctrica, els aspiradors, la calefacció central o cuina de gas... Aquestes invencions van fer més "confortable" la feina de les mestresses de casa.

Els higienistes i metges dels anys 30 fomentaren la idea de la renovació higiènica de la casa i de la dona. S'aconsellà a les mestresses de casa eliminar la pols i els microbis d'aquests obrint-la a l'aire i al sol, ja que així es podrien evitar malalties relacionades amb la falta d'higiene (com podia ser la tuberculosi). Els metges

donaren consells a les dones sobre la higiene íntima femenina, la gimnàstica, les cremes pel sol i la vida a l'aire lliure.

També aparegué un nou tipus de dona que vestia i es comportava segons les pautes socials d'altres països europeus acceptades en l'època de la Segona República.

01.2.2. Educació i cultura

Durant la Segona República es van dur a terme diverses reformes del sistema educatiu, les quals van dirigir-se bàsicament a disminuir les taxes d'analfabetisme del moment. El 1931 un 40% de la població era analfabeta i més de la meitat de la població en edat escolar no estava escolaritzada. Les mesures que es van dur a terme van ser: la creació de nous centres educatius, l'augment del professorat i la seva remuneració, establiment de nous plans d'estudi, alfabetització d'adults, creació d'escoles laiques i la coeducació (aquesta última reforma fou de gran importància). Amb la coeducació es va permetre donar el mateix ensenyament als nens i les nenes sense diferències, cosa que va fer desaparèixer els ensenyaments específics que es diferenciaven segons el sexe de l'alumne. La Generalitat de Catalunya decretà l'any 1936 la implantació de la coeducació en tots els centres educatius de Catalunya i, en aquest mateix any, es creà el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) que tenia com a finalitat aconseguir una escola nova, única, gratuïta, laica, amb coeducació i en llengua catalana.

Tot i aquestes mesures, però, encara hi havia diferències d'escolarització entre els nens i les nenes. L'absentisme escolar era molt més elevat en el cas femení degut a que moltes vegades aquestes havien d'ajudar en les tasques domèstiques o cuidar dels germans petits, cosa que feia que no poguessin assistir a l'escola.

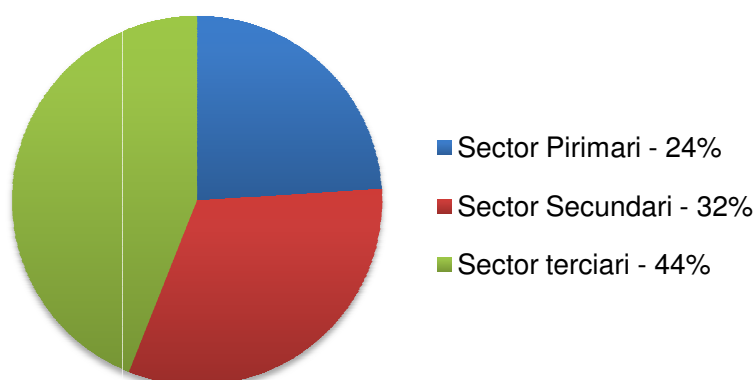
En l'ensenyament mitjà la presència femenina era molt reduïda, encara que durant els anys de la República el nombre de noies estudiants va augmentar considerablement, especialment en el batxillerat.

De totes maneres, en l'ensenyament superior el percentatge de noies encara era molt més reduït. En el curs 1930-1931 hi havien un total de 2.246 alumnes matriculades a les universitats espanyoles, això representava un 6,3% de la població universitària. En el curs 1935-1936 el nombre d'alumnes va augmentar unes 300 alumnes més (2.588 alumnes) cosa que modificà el percentatge en un 8,8% de la població universitària total.

01.2.3. Món laboral

En la societat espanyola d'aquesta època es mantingueren els valors de la societat del anys 30. L'ocupació fonamental de la dona era el treball productiu i reproductiu dins de la llar. Els censos i les estadístiques relacionats amb la població

treballadora de l'època no reflectien realment la situació de la dona treballadora, ja que moltes quedaven excloses d'aquests documents pel fet de que no es tenien en compte les dones que treballaven en les explotacions agrícoles familiars, les treballadores eventuais del camp o a les indústries de temporada o el servei domèstic. El treball que feien les dones al camp no era considerat un "treball". Les camperoles feien les tasques domèstiques, cuidaven als animals, treballaven a la collita o a l'hort, preparaven productes manufacturats per vendre al mercat (com podien ser formatges o embotits) i tot això sense compensació econòmica ni reconeixement, ja que es considerava normal que les dones realitzessin totes aquestes tasques dins de les famílies camperoles.

Distribució de la població femenina treballadora durant la Segona República.

Segons el gràfic podem veure com gairebé la meitat de la població femenina activa la trobàvem en el sector terciari (generalment en els serveis domèstics), seguit pels altres dos sectors, dels quals en destacaven la indústria tèxtil i l'agricultura.

Durant el període de la Segona República hi hagué polèmica respecte a la incorporació de la dona al mercat laboral. La posició dominant de l'època es mostrava contrària a que les dones treballessin fora de casa especialment si estaven casades. El treball assalariat femení es considerava una activitat complementària i secundària a l'activitat masculina. El treball assalariat de les dones només es justificava en casos de viudetat o solteria.

En novembre de 1931 s'aprovà la llei de jurats mixtos (que en un primer moment només afectà al sector agrari) on s'igualava salarialment el treball dels homes i el de les dones. Molts dels partits polítics es posicionaren al respecte del treball femení. Els partits promonàrquics i la Renovació Espanyola (partit monàrquic) afirmaven que la dona havia de defensar els valors de la llar, ser esposa i mare i no treballar fora de casa. El programa de la CEDA (Confederació Espanyola de Dretes Autònomes) reconeixia el dret al treball igual per a l'home que per a la dona i especificava que la dona casada no havia de treballar. El PSOE considerava que calia igualtat entre els drets dels homes i les dones. Luís Jiménez de Asúa, membre del PSOE, deia que es podia compatibilitzar el treball extradomèstic amb la maternitat, ja que el treball de la llar havia de ser compartit. Margarita Nelken, diputada socialista, considerava el treball remunerat femení una premissa per

aconseguir la llibertat de les dones i que els membres d'un matrimoni no haguessin de dependre l'un de l'altre. També afirmava que hi havien funcions específiques per a les dones, com podia ser la de companyes i col·laboradores dels homes, mares i cuidadores de la llar. Ella mateixa, va proposar la reducció de la jornada laboral i la creació d'escoles bressol. El PCE reivindicava igualtat de drets polítics i civils, un mateix salari per una mateixa feina i crear mesures destinades a protegir la maternitat (assegurança maternal, permís de maternitat, creació d'escoles bressol...). L'anarquisme defensava la igualtat de drets i deures entre homes i dones. El comunisme llibertari era favorable al treball femení, ja que això permetia a la dona gaudir de llibertat econòmica i no estar sotmesa al marit. Solidaritat Obrera (organització sindical originada a Barcelona) afirmava que no s'havien d'excloure a les dones del mercat laboral i que no es podia relacionar la seva presència amb l'atur masculí (es considerava que com més dones hi haguessin al mercat laboral, més augmentaria l'atur masculí), sinó que calia que existís plena igualtat de drets i deures entre homes i dones. Les organitzacions feministes es mostraven partidàries de l'accés de les dones al mercat laboral i, més específicament, a nous treballs i ocupacions. Per exemple, l'Associació Nacional de Dones Espanyoles reivindicava el dret de les dones a l'accés al treball i a les noves ocupacions, especialment a càrrecs públics i a la policia.

01.2.4. Participació política

Amb la instauració de la Segona República es reformà la llei electoral vigent: es va rebaixar l'edat per a poder votar fins els 23 anys i el que va ser més important per a les dones: es reconegué el vot femení (a les segones eleccions estatals a les Corts de Madrid). El debat sobre el vot de les dones va ser molt ampli, ja que el no concedir el vot femení era "antidemocràtic" i estava en contradicció amb els plantejaments del nou model d'estat republicà, liberal i democràtic. El nou govern volia incorporar les dones en el seu projecte polític, tot i que es trobà amb diferents dificultats degut al baix nivell educatiu de les dones i a la baixa incorporació de les dones al treball fora de casa. Tots els partits polítics van fer campanya vers les dones i les van incloure a les seves llistes.

En l'època de la Segona República hi havia una gran participació femenina en organitzacions de dones, les qual tenien com a objectius fonamentals l'impuls de la cultura i l'educació entre les dones, la igualtat de la dona davant la llei i el reconeixement dels drets polítics de les dones.

Les dones que destacaren en política durant aquest període van ser, principalment, Clara Campoamor, Victoria Kent i Margarita Nelken.

Clara Campoamor (Madrid, 1888 - Lausana, 1972) fou una política espanyola i pionera de la militància feminista. Va estudiar la carrera de dret al mateix temps que treballava, i

Clara Campoamor.

es va llicenciar a l'Universitat de Madrid el 1924. Mentre exercia com a advocada començà la seva activitat política centrada en els drets no reconeguts de les dones. Amb l'arribada de la Segona República (1931), va obtenir un escó com a diputada en les llistes del Partit Radical. Després de ser escollida, va desenvolupar una gran tasca: va presentar davant de la Cambra la Llei del divorci, va organitzar el tribunal de menors... i va destacar per primera vegada sobretot en l'aprovació de l'Article 32, segons el qual es reconeixia per primera vegada el dret de vot de les dones. També va fundar Acció Republicana Feminista. En les eleccions de 1933 no va tornar a sortir escollida com a diputada, però el 1934 va passar a formar part d'Esquerra Republicana. Després de la guerra va abandonar Espanya (1938) i s'exilià, en un primer moment a França, després a Argentina i, en veure que el règim franquista no la permetria retornar a Espanya, marxà a Suïssa (1955) on s'estigué fins la seva mort. Clara Campoamor també va ser una gran escriptora; entre les seves obres calen destacar: *El voto femenino y yo* (1936), *El derecho femenino en España* (1936), *La situación jurídica de la mujer española* (1938) o *Vida y obra de Quevedo* (1945).

Victoria Kent.

Victoria Kent (Málaga, 1898 - Nova York, 1987) va estudiar dret a la Universitat de Madrid, exercí d'advocada (fou la primera dona en ingressar en el Col·legi d'Advocats de Madrid el 1924, durant la dictadura de Primo de Rivera) i assumí la defensa d'Álvaro de Albornoz davant del Tribunal Suprem de Guerra, que el jutjava per firmar un manifest republicà (va ser la primera dona en tot el món que va exercir com a advocada davant un tribunal militar). Amb la proclamació de la Segona República es

presentà a les eleccions amb el Partit Radical Socialista i fou escollida diputada a les Corts Constituents. El govern d'Alcalà-Zamora (primer president de la república) la va nomenar directora general de les presons, un càrrec des del qual va introduir diverses reformes per tal d'humanitzar el sistema penitenciari: millor alimentació per als reclusos, llibertat de culte a les presons, ampliació dels permisos per motius familiars, creació d'un cos femení de funcionàries de presons... Malgrat les seves conviccions democràtiques i feministes, aquesta dona s'oposà al dret de vot femení, ja que creia que les dones l'utilitzarien en un sentit conservador. Fou per aquest motiu pel qual va tenir certa polèmica amb Clara Campoamor. Durant la Guerra Civil (1936-1939) va ser enviada a París com a secretària de l'ambaixada espanyola, on es va quedar fins que les forces franquistes van derrotar la república i van instaurar la dictadura. Poc després es va veure sorpresa per la Segona Guerra Mundial (1939-1945) i per la invasió alemanya de França, la qual cosa l'obligà a amagar-se. Primer marxà a Mèxic i en un segon moment a Nova York, on va fundar i dirigir la revista *Ibérica* en la qual publicava les notícies que arribaven des d'Espanya per als exiliats republicans a Estats Units.

Margarita Nelken.

Margarita Nelken va ser una de les representants més importants del moviment feminista a Espanya durant la dècada de 1930, encara que també va destacar com a periodista i escriptora. El 1931 va ingressar al PSOE i va anar a les eleccions com a candidata de l'Agrupació Socialista de Badajoz. En aquest any sortí escollida, però també en les eleccions de 1933 i 1936. De fet va ser l'única dona que va aconseguir tres actes parlamentàries durant la Segona República. Va ser contrària al dret de vot de la dona (posició compartida amb Victoria Kent, ja que considerava que la seva falta de maduresa i de responsabilitat social podia posar en perill la República, degut a que moltes dones no votarien lliurement sinó que consultarien ho al rector, el qual els aconsellaria des del punt de vista de l'Església. Acabada la guerra es va exiliar a París, després a Moscou i més tard a Mèxic, on s'instal·là definitivament. De les seves obres cal destacar *La mujer ante las Cortes Generales* (1931), *La condición social de la mujer en España* (1919), *En torno a nosotras* (1927) o *Las escritoras españolas* (1931).

01.3. LES DONES A LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

L'inici de la Guerra Civil Espanyola¹ el 18 de juliol de 1936 va suposar un canvi radical en la vida de tots els espanyols. Espanya es va dividir en dos bàndols que es van enfrontar en una guerra cruel: a la zona republicana es volia mantenir el projecte reformista de la Segona República i en la zona nacional es volia imposar un règim autoritari sota el comandament del general Franco.

Les dones també van patir un canvi radical ja que amb els homes al front les autoritats polítiques de cada bàndol feien campanya: la zona republicana defensava l'ideal de dona independent i emancipada mentre que a la zona

¹ La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) es va iniciar degut a que el cop d'estat orquestrat des de la dreta contra el govern del Front Popular esquerrà no va triomfar arreu. Mentre que a algunes zones va ser acceptat de seguida, en d'altres la resistència de les forces lleials a la República volia impedir-lo (unes d'aquestes zones va ser Catalunya). D'aquesta manera, l'Estat espanyol quedava dividit en dues zones completament antagòniques: d'una banda, l'Espanya nacional, aviat liderada pel general Franco, que va imposar un règim feixista i va reprimir durament tots els sectors esquerrans; d'altra banda, l'Espanya republicana, que es mantenia fidel a les institucions de la República, dirigides per les forces esquerranes, democràtiques i nacionalistes del Front Popular, que reprimiren els sectors dretans. En acabar la guerra, els partidaris de dretes van aconseguir la pau sense condicions; van aconseguir la seva "victòria" i la van aplicar sense contemplacions. A partir de l'abril de 1939 començava a tot el territori espanyol una nova etapa de la seva història sota la dictadura franquista.

nacional la dona havia de ser submissa i obedient amb les normes establertes per la *Sección Femenina* de la Falange i per l'Església catòlica.

01.3.1. Món laboral

Les dones es van veure obligades a enfrontar-se a la nova realitat que va provocar la guerra: els homes al front, la falta d'aliments... La vida laboral de les dones va canviar durant aquests anys i, a més a més, es van haver d'ocupar d'organitzar el treball domèstic en funció de l'economia de la guerra. Les dones casades es van haver d'enfrontar a una dura situació derivada de la manca de productes, això va suposar que les dones s'haguessin d'informar sobre on podien trobar els productes de la cistella de la compra, i, moltes vegades, suportar el fred i les baixes temperatures quan havien de fer cues de més de sis hores per poder obtenir una mica de fruita, carn o peix. Les dones havien de bescanviar productes d'alimentació per productes fets a casa, com per exemple el sabó, o utilitzar els estris domèstics (jocs de taula o vaixelles) com a objectes d'intercanvi per obtenir aliments.

Durant la guerra les dones van haver de realitzar treballs no remunerats i voluntaris. Un exemple és el treball realitzat als tallers de confecció organitzats pel Ministeri de la Guerra a locals de partits polítics, sindicats o escoles per fabricar uniformes pels soldats.

Tot i això, elles també es van incorporar al treball remunerat fora de casa, tant a les indústries de guerra com en els serveis. En la mesura que mobilitzaven els homes en les files de l'exèrcit republicà les dones es van haver d'incorporar a sectors com la confecció, la sanitat, la metal·lúrgia, el comerç, l'administració o el transport públic. Les condicions de treball eren molt dures, la jornada laboral era molt llarga arribant fins i tot a les 13 hores diàries i les condicions de salubritat i higiene no eren les adequades. Les dones treballadores continuaven sent objecte de discriminació salarial i ocupaven càrrecs de poca responsabilitat. A més, el treball extradomèstic de la dona continuava estant considerat com un treball complementari al de l'home, i per això es continuava justificant la diferència salarial.

01.3.2. Participació política

Les dones a l'Espanya republicana es van organitzar al voltant del comunisme (sacrificar la revolució donant prioritat a guanyar la guerra) i de l'anarquisme (guerra i revolució anaven lligades). Es creà la figura de la miliciana: dona que s'incorporava a les milícies republicanes (que van sorgir de forma espontània per evitar que les forces nacionals guanyessin la guerra). Normalment, les milicianes eren noies joves que s'incorporaven a les milícies tant per motivacions personals pròpies com per venjança per la mort d'algun familiar.

La seva figura va ser utilitzada com a instrument propagandístic pel bàndol republicà, en cartells on s'instigava a l'home a anar a combatre al front.

Cartell publicitari de 1936.

La majoria de milicianes van estar a la reraguarda, fent aquelles tasques que els homes havien deixat per anar al front, també van fer treballs de suport i assistència a les tropes: aprovisionament de queviures, armes o municions, preparació de menjars, rentat de roba dels soldats o tasques sanitàries als hospitals. Pel què fa a les dones que van anar al front, les feines que feien eren: guàrdies, fabricació de bombes i granades, informació política, retirada de ferits...

Segons el punt de vista del bàndol nacional consideraven a les milicianes com tot allò contrari del que havia de ser la dona "decent".

L'octubre de 1936 Largo Caballero, com a Ministre de Guerra, va fer unes disposicions militars que tenien com a finalitat la reorganització de l'exèrcit popular retirant a les dones del front i traslladant-les a la reraguarda. Els arguments que es van utilitzar per a retirar-les del front va ser la falta de preparació d'aquestes i la major efectivitat que tenien en la reraguarda. El desembre de 1936 els voluntaris van ser avisats per no admetre a més dones en les milícies i ja començat el 1937, amb la creació d'un exèrcit regular per part del comunistes es van anar eliminant progressivament les milícies i amb elles les milicianes.

Durant la Guerra Civil, les dones van estar molt presents als partits polítics, tant com a militants de base com amb càrrecs de responsabilitat política.

El 1936 es va començar a publicar la revista *Mujeres* per part del comitè de la *Asociación de Mujeres Antifascistas (AMA)*. Aquesta associació estava integrada per dones comunistes, socialistes i republicanes. El seu principal objectiu era la lluita contra el feixisme, la defensa de les llibertats democràtiques i la promoció del partit comunista. Entres les activitats d'aquestes dones en destacaven la recaptació de fons pels refugiats i els soldats.

El novembre de 1937 es va crear a Catalunya l'Unió de dones de Catalunya (UDC). Aquesta organització agrupava el conjunt de dones antifeixistes de Catalunya i es va desenvolupar de forma autònoma amb el recolzament d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC).

El programa de l'AMA i UDC es centrava en la incorporació de les dones en la lluita antifeixista, la igualtat laboral, la protecció de la salut de mares i fills, les

milliores en l'educació, la cultura, la formació professional i assistència social i l'eliminació de la prostitució.

Les joves de las Joventuts Socialistes Unificades (JSU) van crear un moviment molt ampli amb la finalitat d'unificar el treball per aconseguir el triomf de la guerra. La seva lluita també anava adreçada a aconseguir el desenvolupament personal de les dones. D'aquesta etapa cal destacar l'organització *Unión de Muchachas* que va tenir gran importància en la mobilització de les noies joves per a la defensa de Madrid. Aquesta organització va fer activitats per tal d'aconseguir la unitat de les joves, la incorporació al treball i la formació tècnica i professional de les dones, exigien el mateix salari pel mateix treball, impulsaven la formació física, artística i cultural de les joves i fomentaven la formació de la consciència política de les joves. Tot i això, aquest moviment es definia com un moviment no feminista, degut a que consideraven que els seus projectes de transformació social s'havien de realitzar conjuntament entre homes i dones.

L'abril de 1936 es va crear l'organització *Mujeres Libres* segons la qual la dona havia de desenvolupar una lluita contra el sistema social establert i crear una nova societat en que no existís l'explotació de la classe obrera, al mateix temps que havia d'alliberar-se com a dona. Entenem aquest alliberament com: educació per a les dones i lluita contra l'analfabetisme (per això es crearen instituts de dones i la revista *Mujeres Libres*) dret de la dona a incorporar-se al treball remunerat i llibertat sexual de la dona. Aquesta organització en dos anys va arribar a crear un altres 147 organitzacions que reunien a més de 20.000 dones.

A la zona nacional hi havia la *Sección Femenina de la Falange* que fundada l'any 1934 per Pilar Primo de Rivera, germana de José Antonio Primo de Rivera. Tenia una estructura jeràrquica i piramidal que situava al capdamunt a la delegada nacional, que era la fundadora. La funció d'aquesta organització era ensenyar a les dones basant-se en l'ideal de la Falange i formar-les en matèria de puericultura (creixement i desenvolupament dels infants) i alimentació amb la finalitat de dignificar a les dones. El 1936 contaven con 80.000 dones afiliades.

També hi havien organitzacions catòliques com la *Confederación de Mujeres Católicas* o *Juventud Femenina de la Acción Católica*. Les seves activitats anaven adreçades a vigilar i controlar la conducta moral de les dones i el compliment dels rituals catòlics a les parròquies. L'octubre de 1936 es va crear *Auxilio de Invierno* que a partir de 1937 va passar a anomenar-se *Auxilio Social*. La seva funció era benèfica, obrí centres per nens i cases de mares, menjadors per embarassades, centres de maternitat o cases per atendre nens i nenes abandonats o orfes.

01.4. LES DONES A L'ÈPOCA FRANQUISTA (1936-1975)

El franquisme va suposar la fi de la democràcia i de les llibertats per a tots els espanyols, i especialment per a les dones.

Durant els anys quaranta, es restauren els valors que la Segona República havia intentat transformar. La vida familiar durant aquesta etapa va variar, tan pel que fa referència a l'estructura jeràrquica de la família com pel nombre de persones que en formaven part. La família s'articulava al voltant del matrimoni i la seva funció procreadora. A partir d'aquest moment, l'únic matrimoni vàlid fou el matrimoni canònic (matrimoni religiós i catòlic) degut a que la religió catòlica era l'única reconeguda pel nou estat franquista. L'Església catòlica afirmava que la família havia de construir-se jeràrquicament: el pare tenia plena autoritat assignada directament per Déu i la resta de membres de la família l'havien d'obeir (els ideals femenins eren el del sacrifici, el de la obediència i el de la subordinació, quedant així l'home com un ésser actiu en la societat i la dona com un ésser passiu). A més a més, l'Església va arribar a la conclusió que l'home tenia una superioritat física i intel·lectual que calia que es complementés amb les virtuts de caràcter afectiu i religiós de la dona. Cal tenir en compte que en la unió entre l'home i la dona el sexe era considerat pecaminós i no estava permès mantenir cap relació que no tingués com a objectiu la procreació. A més a més, amb l'anul·lació del divorci es van deixar sense efecte totes les separacions legals que es van produir durant la Segona República i també es van anul·lar totes les unions civils contrariades després del divorci. Això va suposar que moltes parelles es tornessin a trobar casades fins i tot després d'haver refet la seva vida.

En els anys cinquanta el model familiar que predominava era la família rural de caràcter tradicional, amb valors on dominava l'autoritat patriarcal, l'estructura jerarquitzada i el treball de la dona dins de la llar. És a partir de finals dels anys cinquanta quan la família es comença a transformar i es passa de la família rural a la família urbana amb menys membres i amb la incorporació de la dona al mercat extradomèstic.

01.4.1. Vida quotidiana

Després de la guerra, la població, especialment republicana, vivia atemorida per la por a les denúncies. Les presons constituïen una amenaça constant per a la població vençuda. La fam, l'amuntegament i els maltractaments formaven part de la vida quotidiana dins de les presons. La gent va començar a tornar a les seves cases que en molts casos van haver de reconstruir. Les botigues van anar obrint i es va regularitzar la venda d'articles de primera necessitat mantenint els preus de juliol de 1936, data en que va esclatar la guerra. La necessitat per repartir els pocs queviures disponibles van obligar a prendre mesures restrictives com va ser el retorn de la cartilla de racionament (assignació governamental dels recursos

limitats i dels bens de consum), aquesta mesura va provocar l'aparició de l'estraperlo (compra de productes i posterior venda a preus més elevats).

Durant l'època franquista la religió va ser un dels pilars fonamentals en la vida quotidiana del espanyols. Les dones tenien unes normes de comportament per a la vida diària que estaven dictaminats per la mateixa Església, com podia ser anar amb vestits que no marquessin les formes del cos, escots poc pronunciats, eliminació de l'ús de les transparències o de les mitges en joves des dels dotze anys.

Cal tenir en compte que la vida durant el franquisme no era homogènia sinó que depenia de les classes socials i de les seves ideologies.

01.4.2. Educació i cultura

Amb el decret del 4 de setembre de 1938 ratificat el 17 de juliol de 1945 es van establir les bases educatives i específicament la separació del nens i les nenes en l'educació primària per raons, segons el decret, d'ordre moral i eficàcia pedagògica. Aquesta separació va implicar al mateix temps una formació específica marcada pel sexe de l'alumne: els coneixements per a les nenes anaven dirigits a la preparació d'aquestes per a la vida domèstica, treballs en artesania i, en el millor dels casos, per al treball en indústries domèstiques sent els valors predominants l'obediència i la subordinació.

El 1937 la *Sección Femenina* es va encarregar de la formació per a la llar la qual havia d'estar basada en la doctrina cristiana i els principis nacional sindicalistes. El 1939 es va establir la ciència domèstica com a assignatura obligatòria per a totes les nenes espanyoles. Dos anys més tard, es van unificar totes les assignatures domèstiques en *enseñanzas del hogar*, que eren obligatòries en les escoles de primària i secundària, tant oficials com privades. El 1944 s'establí com a obligatori l'examen de la llar per a aquelles dones que volien obtenir el títol universitari. A mesura que va anar passant el temps i que la societat espanyola va anar canviant la *Sección Femenina* va anar perdent influència, fins el punt que tota la seva activitat es va centrar en recuperar el folklore popular.

Un decret del 31 de maig de 1940 va reorganitzar el servei social. Aquest decret fixava un període de sis mesos (tres de formació teòrica i els tres restants dedicats a la prestació obligatòria del servei en menjadors, hospitals o oficines) el qual, un cop acabat, permetia a les dones accedir a un treball remunerat, a l'Administració Pública mitjançant oposició, obtenir un títol acadèmic, el passaport o el carnet de conduir.

El 1945 es dictà una ordre la qual va insistir en l'obligatorietat de que el professorat de les escoles de primària i d'ensenyament mitjà fos del mateix sexe que l'alumnat. A més a més, el ministeri va impulsar la formació professional adreçada

bàsicament a les dones que havien de cuidar de la llar i dels seus familiars més propers.

En general, la política educativa del règim franquista va suposar un pas enrere respecte a la política portada a terme durant la Segona República, ja que a més de la separació de l'educació per sexes, es va obstaculitzar l'accés de les dones a l'ensenyament superior.

No va ser fins el 1970 quan la situació va canviar una mica; es va proclamar una llei a partir de la qual s'establí novament la coeducació en tots els nivells educatius.

01.4.3. Món laboral

La guerra civil va suposar una pèrdua molt significativa d'homes en edat de treballar i, malgrat això, en el cens de 1940 no es va notar l'augment del percentatge de participació femenina en la indústria.

Durant el període franquista ens trobem davant la mateixa situació que en el període anterior, on la proporció de dones que treballaven en l'agricultura sense remuneració econòmica era molt elevada. Cal tenir en compte però, que el cas de Catalunya va ser diferent, ja que en aquesta regió la industrialització va arribar força més d'hora que a la resta del país. Així doncs, a la zona catalana la dona ja ocupava un lloc a la fàbrica quan a la resta d'Espanya encara estava treballant al camp.

La mà d'obra femenina en la indústria es va caracteritzar sobretot pel baix nivell de qualificació professional.

La presència de les dones en el sector terciari o dels serveis va començar a incrementar en el moment en què aquesta s'incorporà al món industrial. El creixement de la població femenina que treballava en aquest sector va ser molt ràpid i ja en 1975 ens trobem que el 53% de les dones actives treballaven dins del sector serveis. Aquest creixement va ser degut, principalment, gràcies a l'acceptació social que hi va haver respecte el treball de la dona en aquest sector, perquè es considerava que es corresponia molt directament amb el paper social que la dona tenia assignat: ensenyament, sanitat, comerç i treballs d'oficina, entre d'altres.

L'activitat laboral femenina durant els anys del franquisme estava regulada per un marc jurídic molt restrictiu que impedia l'accés de les dones a determinats treballs. Això passà perquè es creia que hi havia feines perilloses i insalubres les quals no podia realitzar una dona. Alguns d'aquests treballs vetats eren els relacionats amb els escorxadors, les pedreres o les indústries metal·lúrgiques, químiques o de construcció. Durant els anys 40 es van promulgar decrets i lleis que organitzaven

el treball femení: s'autoritzà tant a les dones com als nens a treballar els dies festius, es va fer referència al contracte de treball de les dones i es regularen les vacances.

Durant el franquisme, no és d'estranyar que el nombre d'absentisme laboral fos més elevat en dones casades i amb fills, ja que combinar la vida fora de la llar i la de mestressa de casa i mare podia resultar una tasca molt complicada i esgotadora. La dona treballadora casada no tenia temps per ella mateixa degut a que les 40 o 48 hores setmanals es duplicaven entre la feina fora de casa, les tasques domèstiques i els constants desplaçaments. Era inevitable que una dona amb aquesta vida patís un important desgast físic i mental.

Malgrat que un dels objectius de la dictadura era allunyar a la dona casada del món laboral (ja fos en el taller o la fàbrica com en un lloc de treball amb prestigi), la crisi que va afectar Espanya fins a finals dels anys cinquanta² va obligar a fer una sèrie de revisions a la política del règim. L'expansió industrial necessitava incrementar la població laboral, i especialment la més barata, per això es va recórrer a la mà d'obra femenina. Això va ser degut a que la nova societat de consum estava més preocupada pel seu benestar econòmic que per les ordres ideològiques del règim.

Amb el procés de liberalització de l'economia espanyola dels anys seixanta i la necessitat d'incorporar el màxim nombre de recursos humans i financers disponibles, va sorgir la necessitat de crear noves lleis menys restrictives, algunes de les quals afectaven directament la dona. Un exemple és la llei del 22 de juliol de 1961, en la que es reconeixien els mateixos drets entre les dones i els homes per a l'exercici de tota classe d'activitats polítiques, professionals i de treball, amb l'excepció de l'exèrcit de terra, mar i aire, en els instituts o cossos armats, en la marina mercant i en els treballs considerats perillosos i insalubres. Tot i que les lleis eren menys restrictives, encara no s'havien modificat lleis importants respecte a la dona i el seu treball, com era la que exigia la necessitat de l'autorització marital per a l'exercici dels drets laborals, una necessitat que va desaparèixer amb la nova llei de relacions laborals de 1976. Aquesta llei reconeixia els drets polítics i laborals de la dona, el seu dret a participar en l'elecció i en ser elegida per a qualsevol càrrec públic, un principi d'igualtat salarial entre homes i dones per a una mateixa feina i exigia que tant les reglamentacions laborals com els convenis col·lectius no

² A la postguerra, el règim franquista aspirava a l'autarquia econòmica (o economia tancada que es dona quan un territori no és afectat per influències externes i depèn completament dels seus recursos), i per augmentar el desenvolupament de la indústria es va crear l'Institut Nacional d'Indústria (INI) i es van fundar empreses públiques. Malgrat tot, l'autarquia va ser un desastre per a l'economia, que va trigar molt anys a recuperar el nivell anterior a la guerra. A més, la indústria va créixer molt lentament, el comerç amb l'exterior era mínim i l'escassetat de béns de consum va durar molts anys. Va ser a finals dels anys cinquanta quan els tecnòcrates (Grup de ministres que sense allunyar-se del criteri franquista van aportar criteris més tècnics i modernitzadors) van promoure un obertura econòmica que fes possible l'aproximació a Europa i que afavorís el desenvolupament industrial.

discriminessin a les dones ni pel sexe ni per l'estat civil. L'esperit d'aquesta llei era dotar a la societat espanyola amb un nou instrument jurídic per permetre l'accés de les dones al mercat laboral en millors condicions que en l'etapa anterior.

01.4.4. Participació política

Després de la guerra, la *Sección Femenina* tenia una gran influència entre les dones. Durant aquesta etapa van crear escoles on es formaren a les futures comandants de la per a la organització. El grup es va reorganitzar en una jerarquia vertical, la qual estava estructurada en deu graus que anaven des de la delegada nacional fins les afiliades de base, dividint aquestes (eren menors de disset anys) en tres seccions: *margaritas* (de 7 a 10 anys), *flechas* (de 11 a 14 anys) i *fechas azules* (de 15 a 17 anys). També es van reestructurar les diverses branques de les que s'ocupava la *Sección Femenina*; cal destacar les activitats de formació, de divulgació, d'assistència sanitària i social, de premsa i de propaganda. Tot i això, l'objectiu fonamental de la *Sección Femenina* era l'ensenyament de la població femenina.

A partir dels anys 40 començà a Espanya un període d'exili i silenci de molts homes i dones degut al clima de repressió, morts, tortures i empresonaments que portava a terme l'estat franquista. Entre 1939 i 1940 hi havia unes 30.000 dones empresonades a Madrid de les que 1.000 dones van ser fusellades. Aquest nombre tan elevat de presoners va comportar problemes d'amuntegament a les presons i que les condicions sanitàries i higièniques fossin molt precàries. L'any 1947 el govern republicà va denunciar les tortures aplicades entre 1945 i 1946 a dones que pertanyien a la *Organización de Mujeres Antifascista*, al Partit Comunista i al Partit Socialista que estaven empresonades.

En aquesta mateixa època apareix la figura de dona de pres, una dona que va lluitar contra el franquisme recolzant a la població reclusa. Aquestes dones van tenir un paper molt important com a transmissores d'informació i de les notícies de l'exterior als presos, també van allotjar dins les seves cases a presoners i perseguits per la justícia (possibilitant en molts casos la supervivència dels presos polítics i les organitzacions polítiques que representaven). Aquestes dones també van recolzar a les treballadores d'arreu d'Espanya en les seves manifestacions i vagues per a millorar les seves condicions laborals.

En aquests anys van aparèixer les primeres organitzacions de Comissions Obreres i les primeres assemblees de dones, com per exemple el *Movimiento Democrático de Mujeres*. Aquestes organitzacions estaven impulsades per dones militants i simpatitzants del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) i per dones independents. El 1965 es va celebrar a Barcelona la primera Assemblea General que va constituir el *Movimiento Democrático de Mujeres*, que tenia com a finalitat conscienciar la dona contra la dictadura franquista. L'efecte d'aquesta organització a Barcelona va ser escassa i tres anys més tard va reaparèixer a Madrid amb una

reivindicació de caràcter polític i feminista, trobant-se amb nombroses dificultats degut la impossibilitat d'actuar legalment. Va ser a partir de 1969 que va utilitzar la plataforma legal de *Asociaciones de Amas de Casa* per difondre els seus plantejaments feministes.

A partir de 1967 la protesta obrera i estudiantil es va estendre al llarg de moltes ciutats espanyoles amb manifestacions o vagues en la indústria tèxtil a Catalunya. Els treballadors es van organitzar en Comissions Obreres i els estudiants en el Sindicat Democràtic d'Estudiants, els quals demanaven la democratització del país i el reconeixement de les llibertats bàsiques. Les dones també es van incorporar a aquestes lluites obreres i estudiantils.

01.5. LES DONES EN LA DEMOCRÀCIA (A PARTIR DE 1975 FINS ELS NOSTRES DIES)

A partir la mort de Franco, el 20 de novembre de 1975, Espanya va patir importants transformacions demogràfiques les quals van afectar directament a les dones: baixà la taxa de fecunditat i disminuï la nupcialitat i també la mortaldat infantil. Aquests canvis es poden apreciar en la següent dada: el nombre mig de fills per dona el 1970 era de 2,9, mentre que en l'any 1992 era de 1,23. Com a conseqüència d'aquests descens de la natalitat trobem que ara impossible assegurar el reemplaçament generacional, ja que la xifra necessària és de 2,1 fills per dona. Aquesta reducció del nombre de fills per dona es deguda al control voluntari de la natalitat. L'edat mitja de les dones en el moment del naixement del fills disminueix des de 1970 (29,5 anys) fins el 1980 (28,2 anys) per tornar a pujar fins a 29,5 anys el 1991. Segons aquestes dades podem deduir que les dones joves cada vegada deixen la maternitat per a una edat més adulta degut a que abans de tenir els fills volen resoldre la seva vida professional o educativa.

El paper tradicional de la família també va canviar al llarg del segle XX, un exemple són els valors de respecte i autoritat paterna, materna o entre els cònjuges. L'autoritat entre pares i fills va disminuir en les famílies on els pares tenien menys de 45 anys i s'incrementen les relacions d'igualtat en la parella. Es reformà el codi civil pel que fa a la família: igualtat de drets i obligacions entre els membres del matrimoni, la possibilitat de dissolució del vincle matrimonial a petició dels dos cònjuges o d'un d'ells (divorci) i, pel que fa als fills, igualtat entre els drets de tots els fills independentment de la relació amb els seus pares.

01.5.1. Educació i cultura

Amb l'aplicació de la llei general d'educació el 1970, l'ensenyament a Espanya va ser obligatori i gratuït entre els sis i els catorze anys, i a partir de l'aprovació de la Llei orgànica d'Ordenació General del Sistema Educatiu (LOGSE) el 1990

l'obligatorietat de l'ensenyament augmentà fins als setze anys. A més a més, aquesta llei estableix la no discriminació entre els nois i les noies.

Les taxes d'analfabetisme a Espanya van anar disminuint des de principis de segle, i el 1992 van arribar al 6,93% de la població femenina. Aquests percentatges d'analfabetisme en el cas dels homes són quasi sempre la meitat que els de les dones en el mateix període de temps. Si tenim en compte les franges d'edat de les dones que no saben llegir i escriure, cal dir que els percentatges més elevats es troben entre les dones més grans de 60 anys, és a dir, les dones que van néixer durant els anys del franquisme.

Pel que fa a la continuïtat dels estudis les diferències entre gèneres començaven en la mesura que augmentava l'edat. Cal tenir en compte que les dones que estudiaven hi estaven durant més anys i sense interrupcions, arribant així a tenir un nivell més alt de formació acadèmica. Aquesta diferència podria ser deguda, entre d'altres causes, a que els nois s'havien d'incorporar a una edat més prematura al mercat laboral i a que molts d'ells estaven obligats a anar al servei militar als divuit anys. Una de les dades que cal de destacar d'aquest període es l'increment en més d'un 60% de dones que s'incorporaren a l'ensenyament secundari. Tot i això, el creixement més important el trobem en els estudis universitaris, arribant, en el curs 1989-1990, a superar el nombre de dones matriculades al d'homes. Tots aquests canvis en l'accés al sistema educatiu per part de les dones es poden explicar amb les modificacions que es produïren en el terreny polític i social, les quals van facilitar l'accés del conjunt de la població, i especialment a les dones, a l'ensenyament.

01.5.2. Món laboral

El 1979 es van fer modificacions en l'Estatut dels treballadors que afectaren directament a la dona. Aquestes modificacions van establir un principi d'igualtat en el tracte entre homes i dones en totes les qüestions laborals.

Les millores en l'educació es varen relacionar directament amb la incorporació de la dona al mercat laboral. Per això en les últimes dècades del segle XX va sorgir una nova generació de dones que s'incorporaren al mercat laboral amb nivells educatius similars al dels homes. Podem afirmar, doncs, que el major nivell educatiu de les dones està en relació directa amb la seva participació en el mercat laboral. Les dones que tenen un major nivell d'estudis són les que participen en major mesura en el mercat de treball. En l'any 1993 un 84% de les dones amb estudis superiors eren actives i només un 13% de les dones analfabetes treballaven.

En els últims anys la dona s'ha incorporat de forma massiva al treball extradomèstic. Segons dades del 1992 un 36,5% de la població activa són dones.

Aquestes representaven, el 1993, un 44% de la població treballadora en el sector serveis, un 20% en el sector industrial i un 8% en l'agrícola.

La majoria de dones treballava a temps parcial per raons familiars, cosa que moltes vegades els dificultà desenvolupar una jornada a temps complert. Aquests tipus de jornada implicava uns salaris baixos i una situació precària. Els salaris de les dones encara eren inferiors al dels homes, aproximadament un 20% menys que els salaris masculins. Les diferències salarials s'expliquen per les diferències en les professions i treballs que desenvoluparen les dones, per les diferents possibilitats d'accés a llocs directius i de responsabilitat i per últim, la segmentació del mercat de treball en treballs considerats "femenins" i "masculins". Tot i això, en poc temps aquesta situació ha canviat molt, en la majoria de llocs ja no es donen aquestes discriminacions, i tant dones com homes tenen les mateixes possibilitats d'obtenir una feina i de cobrar el mateix, fins i tot, les dones poden optar per la possibilitat d'anar al servei militar.

Cal que tinguem present que hi ha un sector de l'economia que no apareix de forma habitual en les estadístiques oficials, però que juga un paper important que cal tenir en compte quan es parla de la dona treballadora: les activitats econòmiques realitzades per les mestresses de casa en l'àmbit domèstic (aproximadament 10,5 milions de dones).

01.5.3. Participació política

La mort de Franco el 1975 va accelerar els canvis polítics a Espanya. El desembre de 1978 s'aprovà per referèndum nacional la Constitució, el la que es consideraren totes les persones iguals i s'obligava a respectar els drets tant individuals com col·lectius de cada persona. En l'article 14 s'estableix el principi d'igualtat entre homes i dones: "els espanyols són iguals davant de la llei, sense discriminació per raons de naixement, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altre condició o circumstància personal o social". L'article 23 estableix la plena participació en assumptes i càrrecs públics. El reconeixement del principi d'igualtat també es manifesta en l'article 32, a l'afirmar que l'home i la dona tenen dret a contraure matrimoni amb plena igualtat jurídica, i en l'article 35.1., que afirma que tots els espanyols tenen el deure i el dret al treball sense discriminació per raons de sexe.

Durant els anys 1977 i 1978 es dictaren lleis que van reformar del codi penal: es despenalitzaren els delictes d'adulteri i també l'expansió, la venda, la divulgació i la propaganda de mitjans, instruments i procediments anticonceptius. També es va reformar l'article 417 del codi penal, el qual es va referir a la possibilitat d'avortar només en tres casos: quan hi hagués perill per a la vida, la salut física o psíquica de la embarassada, quan l'embaràs fos fruit d'una violació i quan el fetus pogués néixer amb greus problemes físics o psíquics.

El 15 de juny de 1977 es celebren a Espanya les primeres eleccions democràtiques després de la instauració de l'Estat democràtic. La totalitat de partits que s'hi van presentar van incloure en els seus programes reivindicacions del moviment feminista i dels moviments de dones. Tot i això, les dones només van representar un 13% del total de candidats presentats pels partits. Van sortir escollides 21 dones que representaven un 6% del total. L'evolució de les dones diputades o amb algun càrrec polític des d'aquest moment ha estat en augment, per exemple el 1993 es van triplicar el nombre de diputades respecte aquestes primeres eleccions.

A partir dels anys 80 podem dividir els principals moviments feministes en dos corrents: feminisme socialista i feminisme radical. El feminisme socialista defensava les reivindicacions feministes al temps que propugnava una lluita de caràcter general destinada a implantar la democràcia a Espanya. Aquest feminisme s'identificava amb partits d'esquerra; els grups més representatius eren el *Movimiento Democrático de Mujeres*, la *Asociación Democrática de la Mujer* i la *Unión por la Liberación de la Mujer*. El feminisme radical estava format per grups feministes independents sense vinculació política. Els grups més representatius van ser el *grupo Lamar* a Barcelona i *grupo Terra* a València.

02. LA INDUSTRIALITZACIÓ DE CATALUNYA AL
SEGLE XIX

02. LA INDUSTRIALITZACIÓ DE CATALUNYA AL SEGLE XIX

El segle XIX va significar per a molts països d'Europa una etapa de canvis. Es va fer el pas de societats agràries a industrials, amb una sèrie de canvis paral·lels en l'àmbit institucional, econòmic, social i cultural. A Catalunya, però, aquests canvis no van ser complets degut a que el nucli industrial era de dimensions reduïdes i limitat al sector tèxtil.

El procés d'industrialització català va iniciar-se el segle XVIII, però va veure's interromput a principis del segle XIX a causa de la Guerra del Francès¹, ja que el conflicte va significar un descens econòmic i l'entrada de productes estrangers, i va ser la causa de la pèrdua dels mercats colonials amb la independització de les colònies americanes.

Va ser així, com els productes tèxtils catalans es van veure obligats a adreçar-se cap a un mercat reduït i mal articulats com era l'espanyol, que oferia poques possibilitats d'expansió a causa de la seva escassa integració, als greus problemes de comunicació i al baix nivell adquisitiu.

La indústria catalana va haver de realitzar sempre el procés de modernització i mecanització de manera retardada i limitada de la resta d'Europa, tot i que anava evolucionant més ràpid que la resta de zones espanyoles. A més a més, a Catalunya i mancaven recursos naturals, sobretot carbó i ferro, que eren elements bàsics per poder iniciar una industrialització completa. Tot i això, el desenvolupament industrial es va beneficiar del capital generat pel desenvolupament agrícola.

El principal sector industrial català va ser el tèxtil cotoner i llaner, però també van destacar altres sectors com el de la metal·lúrgia (tot i que aquest tenia poques possibilitats d'expansió degut a la manca de matèries primeres) i indústries com la química i l'elèctrica. Per altra banda, la indústria naval va fer un pas enrere com a conseqüència de la pèrdua dels mercats colonials.

Catalunya no es va recuperar de la pèrdua de les colònies americanes fins l'any 1830, quan Ferran VII, davant l'enfrontament dinàstic amb el seu germà Carles²,

¹ Durant la Guerra del Francès (1808 – 1814) els catalans van lluitar al costat dels espanyols contra l'invasor francès. Aquesta guerra va ser un enfrontament d'idees revolucionàries (per part de França) i conservadores per part dels espanyols. De tota manera, les idees que defensava el "bàndol patriòtic", ja es veien diferenciades: alguns continuaven lluitant per la conservació de l'absolutisme i el feudalisme, mentre que en molts d'altres les idees liberals i revolucionàries havien començat a tenir importància. De fet, des de la Guerra del Francès, totes les guerres que s'han desenvolupat a Catalunya han estat guerres civils.

² Ferran VII va fer algunes reformes de caràcter liberal per sortir d'una crisi en la qual ens veia submergida el país. Aquestes reformes no van agradar gaire als més conservadors, i aquests van proposar al germà del rei, Carles, com a nou candidat a la corona (després de la mort del monarca).

va necessitar augmentar el seu nombre de partidaris i va fer algunes reformes de caire liberal. Les mesures que prengué i que afectaren a la producció i al mercat, i, sobretot, l'eliminació dels privilegis gremials, van permetre el lliure exercici de l'activitat industrial i van permetre la mecanització de la indústria en una Catalunya que ja comptava amb capitals i empresaris. Tot i això, el salt cap a una economia industrialitzada es va produir amb la introducció de la màquina de vapor i la mecanització del procés productiu.

Malgrat tot, a causa de la inestabilitat política i social provocada per la revolució liberal i la Guerra Carlina³, la modernització tecnològica catalana no va experimentar una autèntica revolució fins la dècada dels quaranta. Durant els anys cinquanta el procés de mecanització no es va aturar, i va ser en aquest temps quan es van començar a introduir màquines de filar més modernes i que requerien menys mà d'obra.

També als anys quaranta, a Catalunya va començar la revolució dels transports. Es va construir una xarxa de ferrocarrils que iniciaria una extraordinària onada de prosperitat. Durant aquests anys també hi va haver una gran expansió financera i borsàtil amb la creació de nombrosos bancs.

La marxa de la bona economia va durar fins la dècada dels anys seixanta quan, com a conseqüència de la Guerra de Secessió⁴ nord-americana, va esclatar una forta crisi en la indústria cotonera. Aquest fet va provocar la desacceleració de les activitats econòmiques. L'economia catalana també va veure's afectada per la crisi econòmica de 1866, que va provocar la fallida de molts bancs i el crac de la Borsa de Barcelona. També cal tenir present l'encariment del cotó⁵ i la baixa rendibilitat dels ferrocarrils en explotació⁶, que van ser les principals causes d'una crisi que van afectar les febles bases de la monarquia de Isabel II i van conduir cap a la Revolució Gloriosa⁷ de 1868.

³ Amb la mort de Ferran VII va esclatar la Primera Guerra Carlina (1833 - 1840). En aquesta hi havia el bàndol dels carlins, partidaris de Carles Maria Isidre, germà del difunt, i els isabelins, defensors dels drets de la seva filla Isabel II, com a resultat de l'aprovació de la Pragmàtica Sanció (1830) que permetia a les dones regnar. Els carlins creien en l'absolutisme, mentre que els isabelins en el liberalisme. D'aquesta manera, la Guerra Carlina no només va ser una lluita per trobar un successor a la corona, sinó que també va significar l'enfrontament entre aquestes dues ideologies. Finalment, la Guerra Carlina acabà amb la victòria dels isabelins.

⁴ La Guerra de Secessió nord-americana (1861 - 1865) provocà la Unió dels estats i també l'abolició de l'esclavitud, majoritàriament de persones de color, que hi havia a les zones del sud de Nord-Amèrica. Aquesta abolició afectà a la indústria del cotó, ja que les principals ocupacions dels esclaus eren els camps de cotó i l'agricultura.

⁵ La Guerra de Secessió nord-americana va provocar que disminuís la producció de cotó, d'aquesta manera, el seu subministrament es va veure interromput i el seu preu augmentà.

⁶ La construcció de la xarxa ferroviària va resultar molt costosa, i, per accelerar-ne la producció, es van emetre un gran nombre d'accions, creant així la "bombolla ferroviària". Quan va iniciar-se l'explotament de les línies va veure's que el seu rendiment econòmic era molt baix, resultant, així, un negoci ruïnós.

⁷ La Revolució Gloriosa es produí el 19 de setembre de 1868 i va ser un aixecament revolucionari que va suposar el destronament de la reina Isabel II i l'inici del Sexenni Democràtic.

El Sexenni Democràtic⁸, però, va resultar ser un període de gran inestabilitat política i de dificultats per a l'economia catalana.

La Restauració va significar l'inici d'una nova etapa d'expansió, la *febre d'or*⁹, que va proporcionar a Catalunya una gran prosperitat durant la dècada dels setanta i els primers vuitanta. Aquest període es va veure marcat per tres processos de renovació: la millora de la maquinària basada en la mecanització, la transformació dels edificis com a resultat de la introducció de la nova maquinària pesant i la substitució energètica. La utilització d'energia hidràulica en comptes de l'energia del vapor va comportar un canvi en la localització de les fàbriques cap al costat dels rius, on van sorgir, com a conseqüència, un gran nombre de colònies industrials.

02.1. LES COLÒNIES INDUSTRIALS CATALANES

La construcció de colònies industrials a Catalunya no va ser plenament activa fins a partir de l'any 1870. Un tret distintiu de les nostres colònies és l'estreta vinculació amb l'aigua, i amb l'energia produïda per aquesta font energètica natural. Aquesta és una característica tant pròpia de la indústria tèxtil catalana, que de les 92 colònies que hi havia tan sols una estava totalment desvinculada de proveïment energètic hidràulic.

L'aprofitament de la força hidràulica va provocar que els espais on es van establir les colònies estiguessin allunyats dels principals centres fabrils catalans com podien ser Barcelona, Sabadell o Terrassa, però estretament vinculats als importants centres industrials situats a l'interior de Catalunya, com Manresa, Berga, Sallent, Manlleu o Ripoll. Degut a aquestes circumstàncies, com era l'ocupació de terrenys marginals i sense cap utilitat econòmica, va sorgir la necessitat de què els fabricants desenvolupessin les infraestructures necessàries que garantissin el funcionament de la fàbrica, tot i que algunes vegades s'aprofitaven algunes instal·lacions preindustrials, com molins o fargues.

La construcció d'aquestes infraestructures significava el desenvolupament urbà d'un nucli de població estable, dotat d'habitatges i serveis diversos que estaven destinats a ser la residència de tots els treballadors del recinte fabril.

⁸ El Sexenni Democràtic (1868-1874) és el període comprès entre la Revolució de 1868 i la Restauració de la dinastia borbònica. Havent destronat a Isabel II es buscà un nou pretendent al tron, que fou ocupat per un membre de la família reial italiana. El regnat d'aquest durà fins el 1873, degut a que va abdicar. Després d'aquet fet va sorgir la idea de la República, que fou constituïda el febrer del mateix any. No obstant, la gran majoria de polítics i la població en desconfiaven, mentre que altres grups com l'Església, els carlins i altres conservadors i estaven totalment en contra. Com a resultat, el 29 de desembre de 1874 es proclamà rei Alfons XII (fill d'Isabel II) tornant, així, a la monarquia borbònica i donant lloc a la Restauració.

⁹ Durant aquest període la indústria catalana va veure una gran esplendor, especialment la indústria cotonera. També es van desenvolupar altres indústries, per exemple l'elèctrica i les vinculades al ferrocarril i transports en general. A més aquest creixement industrial va anar acompanyat pel sorgiment de noves entitats de crèdit.

L'opció de l'energia hidràulica va sorgir a Catalunya com una resposta donada davant a les dificultats de disposar en abundància del típic recurs energètic de la revolució industrial: el carbó. La manca d'aquest recurs va ser decisiva perquè les noves fàbriques s'instal·lessin a la vora dels rius. Malgrat això, l'opció de l'energia hidràulica comportava algunes conseqüències. El principal problema era que els rius escollits per la instal·lació dels nous recintes (Llobregat i Ter, i els seus afluents) no podien assegurar un subministrament constant i regular d'aigua, que permetés moure les rodes hidràuliques, en un primer moment, i les turbines més tard. Va ser per això que moltes de les fàbriques van haver de comptar amb el complement energètic del carbó i de la màquina de vapor per seu funcionament. Aquesta dualitat energètica va ser adoptada per la majoria de les colònies catalanes, i cal considerar-la com una característica del sistema.

03. EL RIPOLLÈS, UNA COMARCA DE MUNTANYA

03. EL RIPOLLÈS, UNA COMARCA DE MUNTANYA

Per conèixer la història de la dona treballadora al Ripollès durant la segona meitat del segle XX, primer ens calen saber algunes característiques d'aquesta comarca.

03.1. GEOGRAFIA DEL RIPOLLÈS

El Ripollès és una comarca situada al vessant sud del Pirineu que limita amb França per la part nord, La Garrotxa per l'est, Osona pel sud, El Bergadà per l'oest i amb La Cerdanya per una petita part del nord-oest.

Està format per un total de dinou municipis i la seva capital és la vila de Ripoll. Aquests municipis són: Campdevàrol, Campelles, Camprodon, Gombrèn, Llanars, Les Llosses, Molló, Ogassa, Pardines, Planoles, Queralbs, Ribes de Freser, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Sant Pau de Segúries, Setcases, Toses, Vallfogona del Ripollès, i Vallfogona de Ter.

Dels dinou municipis, actualment només n'hi ha cinc que tinguin més de 2.000 habitants (Ripoll, Campdevàrol, Sant Joan de les Abadesses, Ribes de Freser i Camprodon); Sant Pau de Segúries en té 699 i Llanars 571, la població de la resta està per sota dels 500 habitants.

Es tracta d'un territori molt muntanyós, constituït per serres separades per llargues i profundes valls i a on no hi ha cap plana extensa. Per això cada una d'aquestes valls té una personalitat pròpia, i la comunicació entre elles tradicionalment no ha estat fàcil.

D'aquesta manera trobem que la meitat sud del Ripollès constitueix el que alguns han anomenat el Baix Ripollès, una zona amb muntanyes mitjanes i valls força profundes, centrada en la vila de Ripoll.

Situació del Ripollès a Catalunya.

Poblacions del Ripollès.

Per altra banda, la meitat nord del Ripollès està formada per la Vall de Ribes i la Vall de Camprodon. La Vall de Ribes es centra en la població de Ribes de Freser i s'hi situen les conques del Rigard i la del Freser, que inclou la Vall de Núria. La Vall de Camprodon comprèn la capçalera del Ter i la conca del Ritort, riu que s'uneix al Ter precisament a Camprodon.

03.1.1. Els rius

La situació dels rius del Ripollès és fàcil d'esquematzar si es té en compte el següent punt: els dos rius principals són el Ter i el Freser i van de nord a sud, mentre que altres rius segueixen un recorregut horitzontal, és a dir, d'est a oest o al revés.

Com he dit, el Ter és un dels rius principals. Té un recorregut en forma de quatre a l'inrevés. Neix a Ulldeter i després de constituir-se com a autèntic riu amb la unió de nombrosos rierols, passa per Setcases, Camprodon i Sant Pau de Segúries. En aquesta darrera població el riu gira cap a l'oest travessant Sant Joan de les Abadesses i a Ripoll torna a girar cap al sud, direcció que no perd fins que entra a la plana de Vic, on poc abans de Manlleu gira a l'est. A Ripoll se li uneix el Freser, el qual sembla la continuació del Ter, ja que segueix perfectament la direcció sud que el Ter pren després de la població. S'ha de tenir en compte que, si no fos perquè el recorregut per Camprodon i fins Ulldeter és més llarg, el Freser podria ser considerat com la capçalera del Ter degut al ser cabal.

Una vegada vist que el Ter i el Freser tenen una direcció de nord a sud, també cal anomenar que la resta de rius una mica importants segueixen una direcció perpendicular a aquesta. Això és degut al fet que les serres tenen una forma allargassada d'est a oest i els rius s'han adaptat a aquest relleu. El cas més clar són els dos rius que s'uneixen amb el Freser a Ribes de Freser: el Rigard, que prové de la vall de Toses, i el Riu Segadell, de la vall de Pardines.

El cabal d'aquests rius és important en relació amb la superfície de les seves conques. Es tracta d'una comarca força plujosa, amb precipitacions durant totes les estacions, tot i que les més abundants les trobem durant l'estiu seguit per la tardor. És per això que els cabals màxims es registren durant aquests mesos. L'hivern és normalment quan els rius van més baixos a causa de les precipitacions escasses i perquè aquestes són sovint en forma de neu. Gràcies a aquest abundant cabal, a les ribes dels rius Ter i Freser hi trobem fins a un total de quinze colònies tèxtils, les qual aprofitaven aquest força per fer funcionar les màquines.

03.1.2. El clima

A la comarca del Ripollès el clima és Mediterrani de tipus Pirinenc Oriental, però segons el lloc en el que ens situem es poden diferenciar dues zones climàtiques principals: la prepirinenca (centre i sud) i la pirinenca (nord; la zona amb més altitud).

Les precipitacions mitjanes anuals són elevades en tota la comarca, per sobre dels 1000 mm, excepte a la part baixa de la vall del Ter, fins a Ripoll. En aquest indret hi ha un fenomen anomenat ombra pluviomètrica, que consisteix en què les muntanyes que voregen una vall dificultin l'entrada d'aire humit. Les precipitacions augmenten amb l'altitud; per això a la zona de clima pirinenc les precipitacions són encara més elevades (superant fins i tot els 1200 mm). Sens dubte, es tracta d'un dels sectors més plujosos i humits de Catalunya.

L'estació més plujosa a gairebé tota la comarca és l'estiu, a causa de les tempestes que es formen a la tarda de molts dies. Gairebé tots els municipis reben més de 300 mm de mitjana durant els tres mesos d'estiu. Segueixen la tardor i la primavera, que és més plujosa a la meitat oriental. L'hivern és l'estació amb menys precipitació, molt per sota de les altres. Tot i això, no és pas una estació seca, ja que en total supera els 100 mm durant els tres mesos d'hivern a gairebé arreu del Ripollès. També s'ha de tenir en compte que les temperatures baixes afavoreixen que hi hagi una evaporació escassa, i que les precipitacions siguin sovint en forma de neu, en especial per sobre els 2000 metres d'altitud.

Les temperatures mitjanes anuals són baixes, per sota dels 12 °C a arreu tenint en compte que les temperatures a la zona pirinenca encara són més baixes. Els hiverns són molt freds a tota la comarca; les temperatures mínimes mitjanes oscil·len entre els 3 i els -3 °C, un fet que provoca que durant aquests mesos les gelades es produeixin gairebé cada matí. Pel què fa als estius, cal dir que són frescos, encara que de dia les temperatures poden pujar força i en dies puntuals es poden arribar a assolir temperatures bastant elevades.

Aquestes temperatures tant baixes que es donen a l'hivern i aquests dies una mica més calorosos d'estiu, empitjoraven encara més les condicions en les quals s'havia de treballar. En el cas de les fàbriques, per exemple, calia sumar el factor fred o calor a l'insuportable soroll de les màquines i a la pols que hi havia en l'ambient, provocant així l'aparició de més malalties.

03.2. HISTÒRIA INDUSTRIAL DEL RIPOLLÈS (SEGLE XX)

Per tal de comprendre la situació que es vivia al Ripollès durant les primeres dècades del segle XX, primer ens hem de remuntar a les reformes dutes a terme durant el segle anterior.

Durant la segona meitat del segle XIX i fins l'arribada de la Guerra Civil, el Ripollès va viure una etapa de desenvolupament econòmic que va iniciar-se gràcies al creixement de la indústria tèxtil i a l'arribada del ferrocarril. L'aprofitament de les aigües dels rius Ter i Freser, va comportar l'establiment de nombroses fàbriques per part d'industrials que no procedien de la comarca, els quals, a més a més, es

van beneficiar de les millores urbanístiques que s'experimentaren en aquell període: instal·lació de la xarxa d'aigua potable (1882), d'enllumenat elèctric (1892), i, com ja he dit, l'arribada del ferrocarril (1880), fruit de la necessitat de transportar a Barcelona el carbó que s'extreia de les mines d'Ogassa.

Tots aquests canvis suposaren un augment de població, que passà a viure a la perifèria, en especial a les zones pròximes a la via fèrria i a les carreteres que conduïen a altres poblacions.

En l'àmbit cultural també es van viure moments de bonança, amb la presència de nombroses associacions, orquestres, grups de teatre, societats corals, publicació de periòdics, creació de l'Arxiu-Museu de Sant Pere (1929)... De la mateixa manera que es va viure en l'aspecte arquitectònic on destacà la construcció d'edificis d'estil modernista, alguns obra de Joan Rubió, col·laborador d'Antoni Gaudí.

Aquesta prosperitat, però, es veié estroncada amb l'esclat de la Guerra Civil (1936-1939) i les seves conseqüències: la desaparició de qualsevol manifestació de catalanitat i la imposició d'un nou tipus de règim polític.

Passats els difícils anys de la postguerra, el Ripollès tornà a gaudir d'una època de progrés i expansió. En l'àmbit industrial es recuperà el sector tèxtil i va créixer de manera destacada el metal·lúrgic.

Així doncs, la situació sociolaboral al Ripollès després de la guerra continuava depenent totalment de la indústria tèxtil (majoritàriament de capital aliè a la comarca). Això va comportar que la classe dominant estigués constituïda per terratinents i una burgesia autòctona lligada al comerç i a petites indústries; també formaren part d'aquest grup els directius de les fàbriques tèxtils, tots ells de tarannà conservador.

Personal directiu de la fàbrica de la colònia Agafalops, Ripoll. (1910) - Com es pot apreciar tot l'equip està format per homes.

Amb l'arribada dels anys 50 començaren una sèrie de transformacions degudes a l'aparició i a la potenciació d'una burgesia lligada a la indústria, principalment metal·lúrgica, amb uns plantejaments més oberts a la societat. Aquest nou període de benestar va anar molt lligat a un espectacular augment demogràfic, provocat principalment pels fluxos migratoris que portaren a Ripoll persones d'arreu de l'Estat. Si el 1950 hi havia 7.451 habitants, al cap de vint anys ja s'havia assolit la xifra de 10.000. Aquest moviment demogràfic va sorgir com a resultat de la necessitat de mà d'obra, primer per al sector tèxtil i més tard per a altres sectors com el metal·lúrgic, químic, alimentari...

Durant els anys 60 s'inicia la reconversió del tèxtil i desapareixen les indústries menys competitives al Ripollès. Els altres sectors, principalment els metal·lúrgics, es troben en un moment en franca expansió.

Entre els anys 1970-1978 l'economia del Ripollès va generar llocs de treball en els sectors metal·lúrgic, paperer, alimentari i químic; no obstant això hi hagué una destrucció molt important de llocs de treball al tèxtil i a l'agricultura. La població ocupada passa de 10.830 a 9.233 i l'atur registrar el 1978 és de 467 persones. Aquest atur va afectar principalment a les dones, ja que la majoria de les dones ripolleses treballaven al sector tèxtil en una comarca en la que la taxa d'activitat femenina era un de les més altes de Catalunya.

L'any 1976 marca un punt d'inflexió en l'economia del Ripollès; fins aleshores els problemes empresarials s'havien manifestat només al sector tèxtil, però aquest any comencen en altres sectors com el metal·lúrgic i el de la fusta.

Mica en mica es van anar tancant o traslladant totes les indústries tèxtils, fins al punt de que avui en dia només hi ha en funcionament la fàbrica de la colònia Agafallops o Botey.

03.3. LES COLÒNIES TÈXTILS DEL RIPOLLÈS

Les colònies industrials tèxtils que es trobaven situades a les ribes dels rius Ter i Freser, eren un sistema de producció que no només determinaven l'organització del treball fabril sinó que també la vida social dels treballadors. Aquests espais van esdevenir autèntiques microsocietats en les quals els obrers vivien en un ambient aïllat i controlat, lluny dels nuclis urbans (on es difonien i desenvolupaven algunes ideologies de canvi d'un sistema polític i econòmic que no tenien gaire en compte el benestar de la classe obrera).

L'establiment d'aquestes instal·lacions al costat dels rius Ter i Freser és deguda, principalment, a l'aprofitament de l'energia hidràulica que aquests proporcionaven. Els amos, però, van triar aquestes ubicacions per altres raons a part de l'energètica: la disponibilitat de mà d'obra barata, obedient i estable apartada de les poblacions i desorganitzada sindicalment. És per això que l'època de fundació de la major part de colònies al Ripollès (finals del segle XIX i principis del XX) coincideix amb els anys en que l'associacionisme i les protestes obreres prenen força a Barcelona, Vallès i Osona. És precisament d'aquestes zones industrials d'on provenen els amos i fundadors de les colònies ripolleses, que van fundar aquests complexos en el nostre territori, no només per la disponibilitat de rius, sinó que també perquè la població els donava l'oportunitat de fundar explotacions on la rendibilitat econòmica passava per sobre de tot, sense haver d'amoïnar-se per possibles protestes sindicals. Així a les colònies el valor de la obediència era el que regia el treball i la vida de les famílies treballadores. Va ser aquesta

desorganització i falta de coneixement per part de la població la que va permetre als amos organitzar el treball (salaris, horaris, reglaments interns...) de la manera que els resultava més rendible econòmicament.

Les fundacions de les colònies on s'hi aplicaven les noves condicions laborals que es van imposar a les fàbriques van tenir un impacte directe en la classe treballadora de la comarca. Un dels canvis més visibles és l'entrada massiva de mà d'obra femenina i infantil a les fàbriques. Les dones cobraven un salari que era la meitat que el dels homes, per tant, la incorporació de la dona al món del treball és un interès per les empreses perquè els representa un estalvi importantíssim de sous. A més, la introducció de noves màquines al sector, va fer possible que les dones poguessin ocupar els llocs de treball que fins a les hores ocupaven obrers qualificats.

Aquesta disponibilitat de mà d'obra abundant i barata va fer que els fabricants imposessin una progressiva reducció salarial. D'aquesta manera es crea un espiral dramàtic per a la classe treballadora: la reducció salarial dels homes empeny a les dones i infants a treballar perquè el jornal de l'home és insuficient per cobrir el pressupost familiar, i aquests nous treballadors més barats fan possible que les empreses continuïn reduint els sous. Tot plegat es tradueix en l'empobriment de les famílies obreres on tots el membres es veuen forçats a treballar. La importància que aquesta nova mà d'obra va anar adquirint és tan gran que ens demostra que és l'autèntica protagonista del tèxtil ripollès.

A part de l'entrada de les dones i infants a treballar a les fàbriques, hi van haver altres factors que van condicionar l'estil de vida obrer a les colònies:

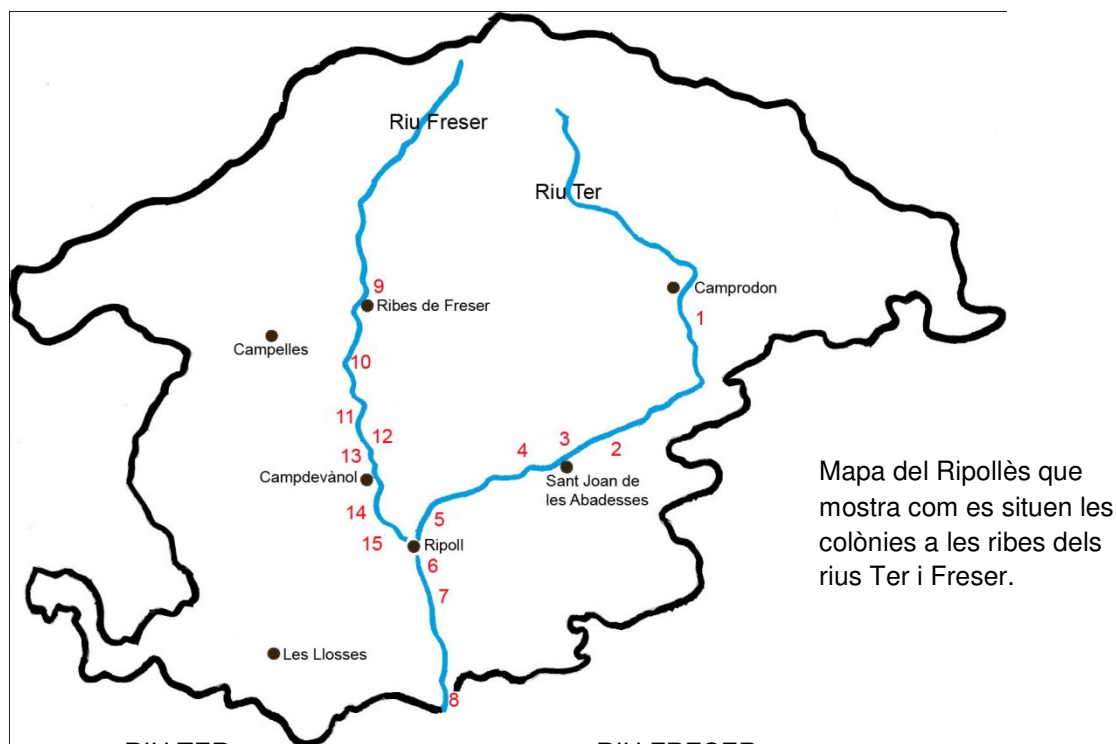
- Un d'aquests era la durada de la jornada laboral. Les empreses centraven la seva estratègia en mantenir la maquinària en funcionament les 24 hores al dia amb només dos torns de treball: el diürn i el nocturn. Es feien jornades de onze i dotze hores i no es respectava en cap moment la legislació vigent que limitava la jornada a deu hores diàries i, posteriorment, a vuit. Tampoc es respectava el descans dominical.
- Un altre factor que va condicionar la vida de la classe obrera van ser els salaris. Les fàbriques van posar en pràctica una reducció salarial que com ja hem vist va provocar que treballessin tots els membres de la família inclosos dones i nens, que rebien un salari molt inferior al dels homes. De fet, concretament a l'any 1917, a la comarca ripollesa es pagaven els sous més baixos de tot Catalunya: el jornal mínim que es pagava era d'1,5 pessetes (el mínim que cobrava una treballadora tèxtil a Catalunya) i el màxim que cobrava un home eren 4,33 pessetes (quan el màxim eren 7,25 pessetes).
- També va intervenir en l'estil de vida dels treballadors la inflació que va afectar a productes de primera necessitat, sobretot els aliments, que va fer que les famílies arribessin a passar fam. Va ser aquesta la primera preocupació dels treballadors.

· Cal tenir en compte que a les fàbriques hi havia molt poca ventilació, cosa que feia que els obrers respiressin contínuament pols, i en algunes ocasions els lavabos eren dos galledes. D'aquesta manera, es pot arribar a la conclusió de que les condicions higièniques de les fàbriques no eren gaire bones.

Així doncs, ens trobem que als inicis del Ripollès industrial (sobretot la primera i la segona dècades del segle XX) les condicions de treball i el ritme de vida de les famílies treballadores eren molt dures. Hi havia una gran explotació per part dels empresaris on cal sumar-hi el baixos sous, les llargues jornades de tots els membres de la família, la poca higiene i l'encariment dels preus. Així doncs, els treballadors i treballadores havien de fer front a jornades de fins a dotze hores diàries amb una alimentació terriblement deficient i tancats en el recinte fabril respirant contínuament substàncies impures. No era d'estranyar, doncs, que la salut dels membre més "dèbils" de la família es veiés molt deteriorada

03.3.1. Les colònies situades a les ribes dels rius Ter i Freser

Al costat dels dos rius hi ha un total de 15 colònies, 8 d'aquestes situades a la riba del riu Ter i les 7 restants a la del riu Freser.

RIU TER

1. C. Matabosch o Estebanell
2. C. Laudet
3. C. Espona
4. C. Jordana o Cal Gat
5. C. Estamariu o Badia
6. C. Agafallops o Botey
7. C. Santa Maria o El roig
8. La farga de Bebié

RIU FRESER

9. C. Recolons
10. C. Fàbregues
11. C. L'Herand
12. C. Pernau
13. C. Molinou
14. C. Noguera
15. C. Jordana o Sorribes

Mapa del Ripollès que mostra com es situen les colònies a les ribes dels rius Ter i Freser.

03.3.1.1. Colònies situades a la riba del riu Ter

1. Colònia Matabosch o Estebanell (Camprodon)

Colònia Matabosch o Estebanell en l'actualitat

Va ser fundada l'any 1870 per l'olotí Antoni Matabosch i estava formada per la fàbrica, tres blocs d'habitatges pels treballadors, església, escola, economat i una central hidroelèctrica. L'any 1916 hi va haver un incendi a la fàbrica. En aquesta època hi treballaven 300 persones, i tot i que no es van produir

danyos personals, l'incendi va tenir un negatiu impacte sobre la Vall de Camprodon degut al descens de la població provocat per la pèrdua de llocs de treball a la colònia.

A partir de l'any 1923 la Colònia va tornar a produir en mans de la societat Estebanell i Pahissa, que va finançar la construcció de la nova fàbrica i les successives ampliacions, la darrera de les quals data del 1957.

En l'actualitat l'estat de conservació de tot el conjunt és bo excepte la fàbrica, que no es troba en gaire bon estat.

2. Colònia Llaudet (Sant Joan de les Abadesses)

Construïda a finals del segle XIX, aquesta Colònia va passar a mans del barceloní Josep Maria Llaudet, primer a través d'arrendament i a partir del 1924 en règim de propietat. Inicialment estava formada per la fàbrica i els habitatges dels obrers i en el moment de la compra s'hi van afegir un edifici de serveis amb bar, teatre i cooperativa i amb un edifici pel director. En

Colònia Llaudet (1908)

la zona est de la colònia hi havia l'església, l'escola i les instal·lacions esportives. A més a més, entre els anys 1949 i 1952, en aquesta mateixa part, es van construir edificis tipus xalets d'una sola planta pels encarregats i edificis de tres plantes pels treballadors. Aquestes últimes construccions reflectien la jerarquia del treball a la Colònia, ja que els de planta baixa els ocupaven els encarregats i els de planta i tres pisos les famílies obreres.

Actualment tota la colònia es troba en un bon estat de conservació.

3. Colònia Espona (Sant Joan de les Abadesses)

Fundada a finals del segle XIX per l'osonenc Josep Espona es troba ubicada dins el casc urbà de Sant Joan de les Abadesses. El conjunt estava format per la

Colònia Espona (1905)

fàbrica, els habitatges dels obrers i la casa del director. La construcció dels habitatges data de la dècada de 1940, mentre que la casa del director es va fer posteriorment, el 1964, quan també es va construir una altra nau al costat de la fàbrica vella.

L'estat de conservació de tota la colònia és molt bo.

4. Colònia Jordana o Cal Gat (Sant Joan de les Abadesses)

Interior Fàbrica de Cal Gat (1927)

Va ser fundada l'any 1903. Durant els primers anys del segle XX hi havia una empresa de cotó i una altra de filatura de llana, però els incendis i les riudes van malmetre totalment els edificis originals.

Actualment hi ha altres indústries que ocupen els espai de l'antiga fàbrica i dels habitatges dels treballadors.

5. Colònia Estamariu o Badia (Ripoll)

Colònia Estamariu o Badia entre 1905 i 1915.

Va ser construïda a finals del segle XIX per la família sabadellenca Badia. El conjunt estava format pels edificis fabrils i quatre blocs de pisos pels treballadors situats just al davant de la fàbrica.

Els habitatges pels obrers van ser restaurats l'any 1984 i les naus de la fàbrica s'han anat reutilitzant al llarg del temps per altres indústries i magatzems.

6. Colònia Agafallops o Botey (Ripoll)

Va ser fundada l'any 1862, però l'impuls definitiu li va arribar a la dècada de 1890 quan la va adquirir l'industrial manlleuenc Jacint Rifà, que poc després va incorporar Josep Botey com a soci. La Colònia la constituïa la fàbrica, formada per quatre edificis, i els habitatges dels obrers, els quals daten

del 1948. Aquests habitatges eren fileres de cases de planta baixa i primer pis, i un edifici amb planta baixa i tres pisos amb arcades.

Colònia Agafallops o Botey entre 1924 i 1936.

Aquesta Colònia és una de les més ben conservades de la comarca i actualment els habitatges encara es mantenen ocupats. A més a més, com ja he dit anteriorment, la seva fàbrica és la única que encara està en funcionament de tot el Ripollès.

7. Colònia de Santa Maria o El Roig (Ripoll)

Fundada l'any 1890 comptava amb la fàbrica, els habitatges dels treballadors, una escola residència, l'església i alguns jardins. Els habitatges estaven ocupats per 78 famílies i eren tres blocs de pisos de tres plantes, les portes dels quals eren emmarcades amb filetes de maons pintats de color vermell (que han donat el nom al conjunt). Aquests es trobaven a una banda del riu, mentre que totes les altres construccions es trobaven a l'altra.

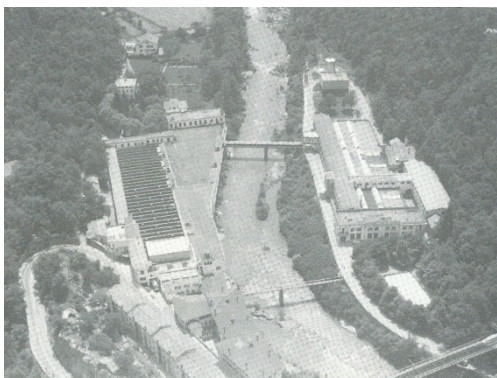
Entre els anys 1943 i 1964 la Colònia va experimentar un creixement considerable. Va ser en aquest període de temps quan es van construir l'església, els jardins i la residència Saphil, amb una capacitat de cent places per a noies de 14 a 18 anys, de fora de Catalunya, que hi ingressaven en règim d'internat per treballar i estudiar el batxillerat.

Avui en dia l'estat de conservació dels habitatges és molt preocupant.

Colònia de Santa Maria o El Roig entre el 1905 i el 1912.

8. La Farga de Bebié (Les Llosses - Montesquiú)

La Farga de Bebié.

Fundada l'any 1899 pel suís Edmund Bebié és una colònia emblemàtica del Ter per la seva bona conservació i complexitat: era formada per la fàbrica, diferents grups d'edificis d'habitatges pels obrers, torres amb extensos jardins, església, parada de tren, central hidroelèctrica, economat i botigues. La fàbrica era de planta baixa i primer pis, els habitatges es trobaven distribuïts en quatre grups separats (cadascun correspon a diferents concepcions d'habitatges obrers). Al sector nord de la colònia hi ha situades les torres dels propietaris (una de nova i una de més vella) emmarcades en extensos jardins.

Aquest complet conjunt a finals de la primera dècada del segle XX comptava amb 600 treballadors.

Actualment aquesta Colònia és una de les millors conservades i molts dels habitatges encara es mantenen ocupats.

03.3.1.2. Colònies situades a la riba del riu Freser

9. Colònia Recolons (Ribes de Freser)

Colònia Recolons entre el 1905 i el 1925.

A finals del segle XIX els germans barcelonins Tomàs i Esteve Recolons i Lladó van fundar la Colònia. Aquesta estava formada per la fàbrica, un xalet d'estil modernista, la central hidroelèctrica i, a l'altra banda del riu, els habitatges dels obrers. La fàbrica era i continua sent un edifici de considerables dimensions, al voltant del qual al llarg dels anys s'hi ha anat afegint naus. Els habitatges dels obrers van ser construïts en períodes diferents (el bloc més modern data de l'any 1945).

Tant la fàbrica i les naus que l'envolten com els habitatges, en l'actualitat, es troben en un perfecte estat de conservació després de ser restaurats entre els anys 1992 i 1994.

10. Colònia Fàbregues (Campelles)

Fundada a començaments del segle XX per J. Costa, el conjunt el formaven l'edifici fabril i un grup d'habitatges. L'any 1979, però, tot plegat va ser arrasat per un incendi i actualment només en queda el canal d'aigua que l'abastia.

11. Colònia l'Herand (Campdevàrol)

Colònia l'Herand.

Va ser fundada a finals del segle XIX (es va començar a construir l'any 1885) per Rogeli Herand. La Colònia estava formada per l'edifici de la fàbrica i pel conjunt d'habitatges per als treballadors. Malgrat que en el seu origen era una indústria dedicada a la filatura de cotó (com la majoria de fàbriques de la zona), durant molts anys les aquestes instal·lacions es van dedicar a la producció de paper.

Aquesta indústria ha deixat de fabricar recentment. Els habitatges ja fa anys que es troben desocupats i han servit de magatzem a la indústria paperera.

12. Colònia Pernau (Campdevàrol)

Va ser fundada l'any 1872 com a fàbrica destinada al lloguer de diferents industrials fins al tombant de segle. La formaven la fàbrica i tres grups d'habitatges situats a l'altra banda de la carretera Ripoll-Puigcerdà que no van ser construïts fins una data força posterior (1951).

Colònia Pernau.

La fàbrica que hi ha actualment és una nau de principis del segle XX, que ha anat experimentant modificacions severes al llarg de la història que han desfigurat el seu aspecte original.

13. Colònia Molinou (Campdevàrol)

Aquesta colònia, fundada l'any 1929, va ser construïda en el lloc que ocupava un antic molí fariner (per això l'anomenem Molinou). El conjunt està format pels edificis fabrils (dues naus paral·leles), els habitatges i una església. Aquestes dues últimes construccions es troben situades paral·lelament a la carretera.

Colònia Molinou.

Al llarg dels anys s'han anat incorporant diferents afegits als edificis. Alguns dels habitatges dels obrers encara es mantenen ocupats. Malgrat això, en general l'estat de conservació del conjunt no és gaire bo.

14. Colònia Noguera (Ripoll)

Fundada a finals del segle XIX, la Colònia estava formada per una sola nau fabril, l'edifici dels habitatges i quatre magatzems de planta rectangular. Aquest conjunt forma una U, que queda tancada per un mur que només té una porta d'accés al costat dels habitatges.

Colònia Noguera entre el 1905 i el 1915.

Cal destacar el bon estat de conservació del magnífic aqüeducte i els habitatges dels treballadors, alguns dels quals es manté encara ocupat.

15. Colònia Jordana o Sorribes (Ripoll)

Va ser fundada l'any 1878 per Ramon Jordana. En un principi, però, aquest fàbrica va ser arrendada per diferents industrials, de la mateixa manera que ho va ser la fàbrica Pernau. Era formada per la fàbrica i per habitatges (aquests daten de l'ant 1903), que es trobaven separats per la carreteres Ripoll-Puigcerdà.

Colònia Jordana o Sorribes entre el 1885 i el 1895.

Tot i que el orígens de la instal·lació són tèxtil, ha estat reutilitzada com a factoria metal·lúrgica i s'ha construït una nau més moderna adossada a l'antiga. Pel que fa als habitatges dels obrers, encara se'n manté algun d'ocupat.

04. LA SITUACIÓ DE LA DONA AL RIPOLLÈS
DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX

04. LA SITUACIÓ DE LA DONA AL RIPOLLÈS DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX

La situació de la dona al Ripollès al llarg de tot el segle XX ha estat molt semblant a la situació que es vivia a la resta de Catalunya, durant tots els períodes explicats anteriorment.

Cal tenir en compte que a la comarca els moviments feministes no van començar a sorgir i a tenir importància fins la darrera dècada del segle XX. Per exemple, la primera associació de dones del Ripollès es fundà l'any 1995 i estava dedicada a la protecció de la dona en un àmbit més familiar que no pas laboral (maltractaments, problemes amb els fills...). Tot i això, el Ripollès estava al dia de les noves lleis que anaven sorgint a nivell català i espanyol.

04.1. VIDA FAMILIAR

Pel que fa a la vida en general, però sobretot a la familiar, cal destacar que ens trobem davant una societat molt masclista en la que cal anar molt en compte amb tot allò que es feia. A casa, tant per l'esposa com pels fills (sobretot les noies) la màxima autoritat era el pare i tot el que ell decidia o deia no es podia discutir o replicar. És per això que, com a la resta de comarques de l'època, la família estava estructurada de manera jeràrquica, on el pare era la màxima autoritat i la esposa i els fills quedaven subordinats sota el seu poder.

A més, cal afegir a aquesta situació que el Ripollès és una comarca formada per diferents poblacions, totes elles no gaire grans. Aquest fet feia possible que, mitjançant el boca a boca, dins de cada poble no hi hagués la intimitat que hi havia a altres llocs de Catalunya. Per aquest motiu les dones no només es trobaven sota el poder del marit, sinó que també havien d'anar en compte de no fer res que el pogués molestar, encara que ell no hi fos al davant.

Tot i això aquesta mentalitat masclista va anar evolucionant a mesura que ha anat avançant en el temps.

Els punts de trobada de les dones solien ser, principalment, llocs on coincidien a l'hora de fer la feina, tant de la llar com l'extradomèstica. Per això es relacionaven amb altres dones sobretot als seus llocs de treball (a la fàbrica o dins el recinte on feien la seva jornada) o allà on solien fer les feines habituals de la casa. Un exemple d'aquest últim punt de trobada era el lloc on solien fer la compra, com el mercat setmanal dels dissabtes, o el safareig (d'aquí surt l'expressió que encara avui s'utilitza "fer safareig"), on les dones hi anaven per

Dones rentant la roba al safareig.

rentar la roba, però també per conversar amb altres mestresses de casa. Si ens situem a l'últim quart del segle XX, podem observar que també hi havia grups de dones que es reunien per cosir o fer alguna activitat.

La relació que tenien les dones amb els fills depenia sobretot de l'economia de la família. Normalment, la dona treballava i no podia ocupar-se exclusivament de la mainada, cosa que feia que les germanes grans i les àvies cobressin un paper molt important. Cal dir que aquest paper de segona mare podia variar depenent de cada cas, per exemple es podia donar que la mare i l'avia fessin torns diferents a la fàbrica i que entre les dues poguessin cuidar els nens, però també podia ser que hagués de ser la germana gran (tenint en compte que una nena de 10 anys ja era considerada adulta per cuidar els germans) qui s'encarregués dels més petits de la casa.

Així doncs, la dona no tenia gens de temps per ella mateixa. La seva jornada estava totalment ocupada amb la feina extradomèstica (una tasca que els marit també realitzava), les tasques de la llar (de les quals s'havia d'ocupar ella sola) i el fet d'haver de cuidar dels fills. En molt poques ocasions el marit compartia totes aquestes feines que s'havien de fer dins de casa amb la dona, un fet més que ens demostra una altra vegada l'alt nivell de masclisme que hi havia a la societat: la dona a casa i el marit a fora d'aquesta fent vida social.

04.2. SANITAT

Per saber quin paper ocupava la dona dins el món de la sanitat, he pensat que és important parlar sobre la història sencera de l'hospital de Campdevàrol, ja que aquest ha esdevingut el nostre hospital comarcal.

Antic edifici de l'hospital de Campdevàrol.

Cap a l'any 1917 es va convocar una reunió a l'Ajuntament de la població de Campdevàrol, per tal de parlar de la possible construcció d'un hospital. En aquesta primera reunió, mossèn Miquel Pla, rector, i Pelegrí Fossas, alcalde, van posar les bases perquè la iniciativa es fes realitat. Per això, el dia 21 de maig de 1918 es va fundar la "*Asociación de Amigos de los Pobres de Campdevàrol*", que havia d'impulsar la construcció de l'hospital de la vila.

Per poder culminar l'ambiciós projecte es va obrir una subscripció popular amb quotes diferents perquè tothom pogués col·laborar-hi. Així mateix, els diferents industrials del poble (paletes, fusters, pintors, etc.) van posar el seu esforç personal perquè l'hospital fos una realitat.

A l'agost de 1921 van entrar a l'hospital quatre germanes josefines de Vic, que també s'havien d'ocupar de l'assistència domiciliària, i el 1925 aquestes van comunicar al patronat la seva intenció de deixar l'hospital.

Aquest es va posar en contacte amb les *siervas de las pasión* (una altra congregació) l'estada de les quals seria breu, ja que van marxar el 1932. Després es van fer càrrec de l'hospital les germanes dominiques de l'Anunciata del Pare Coll de Vic, les quals tan sols van durar uns pocs mesos.

L'abril de 1934 el patronat va contractar les religioses franciscanes de la Sagrada Família, conegudes com les "mallorquines". Aquestes estigueren a l'hospital fins l'any 1949.

El 1936 el patronat que havia aixecat l'hospital amb el suport del poble, va ser substituït per una junta administrativa i l'hospital va ser declarat municipal. Cal tenir present, que durant la Guerra Civil, aquest recinte va funcionar com a hospital de guerra.

L'any 1945 el doctor Vaquer, qui tenia una petita clínica particular, va donar tot el seu material quirúrgic a l'hospital. Aquest fet va suposar l'inici d'una nova etapa. A més a més, cinc anys més tard (just després de que les "mallorquines" abandonessin l'hospital) van arribar a la població la congregació de les carmelites de Sant Josep de Vic, que durant uns anys van estar al capdavant de l'hospital. D'aquet fet m'agradaria destacar que la germana Sor Leonor en va ser la directora durant 15 anys.

No va ser fins l'any 1986, que aquesta congregació vigatana es va veure obligada a deixar l'hospital, degut a la contractació de metges, amb torns de guàrdia i servei d'urgències.

Des de fa varies dècades, l'hospital ha donat assistència a la comunitat mentre s'ha anat transformant per tal d'adaptar-se a les noves exigències d'atenció sanitària.

Aquest mateix procés que va experimentar l'hospital de Campdevàrol, es pot aplicar a la gran majoria de centres mèdics que daten d'aquestes èpoques. És a dir, en un inici qui s'encarregava de cuidar el malalts, pobres i de guarir-los eren les germanes de les congregacions, les quals mica en mica es van anar substituint per aquells qui tenien estudis en medicina.

També cal tenir en compte que els primers en exercir de metges de forma oficial van ser els homes; la dona es dedicava a ajudar a aquest. Per aquest motiu, quan parlem de la sanitat de la segona meitat del segle XX ens trobem molt més la paraula infermera que no pas metgessa. Això també era degut sobretot a les dificultats amb les que es poguessin trobar les dones a l'hora d'arribar a l'educació i sobretot a la universitat.

Així doncs, podem dir que la dona ha intervingut de dues maneres a l'hora de guarir els malalts: des de les seves congregacions en una època més llunyana i d'ajudant del metge més recentment.

Cal que tinguem present que quan la dona es va començar a introduir en aquest àmbit (sense ser de cap congregació), en la majoria de les ocasions no es disposaven dels mitjans adequats ni els instruments que els calien per tractar els pacients.

A més a més, he de tenir en compte que si parlem de mig segle cap enrere, era el metge qui anava a les cases. Aquest fet només solia empitjorar la visita, ja que en moltes ocasions les condicions higièniques no eren les correctes, i molt menys saludables. En les feines de les parteres, per exemple, aquesta falta de salubritat i de recursos hi solia ser present.

04.3. EDUCACIÓ I CULTURA

Per a la dona ripollesa accedir al món de l'educació en moltes ocasions podia resultar tot un repte; la dificultat per accedir-hi augmentava cada vegada més a mesura que la noia anava creixent. Això estava provocat per molts factors, però sobretot per l'econòmic.

Per un gran nombre de famílies ripolleses era necessari que treballessin tots els membres d'aquesta per tal de poder cobrir les necessitats bàsiques. Així ens trobem que en la majoria d'ocasions el treball estava situat molt per sobre de l'educació.

Un altre dels grans condicionants que influïen en la educació de les noies era si aquestes s'havien de quedar a casa cuidant dels germans més petits, per tal de que els pares poguessin portar un sou a casa.

Les noies que sí que anaven a l'escola, havien de patir les desigualtats entre els dos sexes. Cal tenir en compte que no només hi havia escoles per a nois i per a noies, sinó que també es feien diferències entre les matèries que estudiaven. Tot i això compartien algunes assignatures, per exemple matemàtiques, ciències socials, ciències naturals i llengua . D'aquesta última matèria ens cal remarcar el fet de que amb la dictadura franquisme només s'estudiava el castellà, però a partir dels anys 80 el català tornà a les aules. La principal diferència que es donava entre les assignatures era *las labores del hogar* que tan sols havien de dur a terme les noies. El principal objectiu d'aquesta matèria era fer de les noies la perfecte mestressa de casa.

Una altra assignatura la qual m'agradaria comentar i que guanya més importància com més enrere mirem, és la religió. Aquesta era un dels pilars fonamentals, no només per a l'educació, sinó que també per a la societat.

Un altre dels pilars que permetien completar el procés de l'educació era la disciplina. Aquesta era molt severa i sovint comportava càstigs.

La situació de discriminació vers la dona en l'educació, va començar a canviar a partir de la de l'any 1970, amb l'aprovació d'una llei que definia l'educació com a obligatòria i gratuïta per a tothom. Va ser aquest mateix any quan la coeducació es va establir a la gran majoria dels centres escolars públics. Cal tenir present, que les escoles privades van tardar una mica més a impartir classes mixtes.

04.3.1. La mestra

La principal funció de les educadores durant aquesta època era principalment transmetre els coneixements necessaris als alumnes, però, de la mateixa manera que avui en dia, el seu paper també estava molt enfocat a transmetre els valors necessaris als estudiants a través de la disciplina (com ja he dit).

Els sous que cobraven les professores, en aquella època eren força baixos, per això hi havia algunes activitats que beneficiaven tant als pares i als alumnes com també a les mestres i als mestres. Una d'aquestes activitats, per exemple, era la permanència, que consistia en que es fes una hora més de classe a canvi d'un extra al sou.

També trobem que per a les professores potser era més fàcil compaginar la feina de casa amb la de l'escola, ja que els horaris eren compatibles. D'aquesta manera, quan els fills plegaven d'estudiar elles també acabaven la seva jornada, així podien passar més temps amb els petits i dedicar-se a la llar.

04.4. MÓN LABORAL

Pel que fa al món laboral podem dividir el Ripollès en dues parts. Per una banda trobem que la seva capital, Ripoll, era la població on més s'explotava el sector industrial. Aquest fet es podia veure sobretot perquè la principal ocupació de les dones al Ripoll a mitjans del segle XX era dins aquestes indústries. Per altra banda, a la resta de poblacions hi havia una gran quantitat de dones que estaven treballant al camp, sempre fent una valuosa feina no reconeguda per l'Estat; això no vol dir que en aquests indrets no hi hagués indústria, tot el contrari, però si ho comparem amb la capital veiem que aquesta està molt més explotada en aquest sector.

El fet de que al Ripollès totes aquelles dones que volguessin treballar, o la gran majoria d'elles, ho feien, ja que a les fàbriques tèxtils es necessitava molta mà d'obra. Aquesta explotació del sector tèxtil, va provocar que al Ripollès no hi hagués la necessitat de que la dona es rebel·lés com a altres indrets de Catalunya i Espanya. Això era degut a que l'economia de les cases podia arribar a ser molt complicada i per aquest motiu les dones ja es conformaven guanyant poc, perquè en aquella època qualsevol oportunitat de guanyar diners, per petita que fos, no es podia deixar escapar.

Pel què fa a les condicions en les que havien de treballar dins la fàbrica, cal dir que aquestes eren molt dures. El fort soroll de les màquines era continu, cosa que va provocar que molts dels treballadors perdessin la oïda; també ens trobem amb que l'ambient estava carregat de pols provocant així problemes respiratoris. Per altra banda, depenent de la feina que et toqués fer també podies patir altres lesions, com podien ser cremades degudes a la velocitat de les bitlles de fil.

Degut a aquesta situació de poc capital, les noies començaven a treballar de molt joves. Per exemple, a les fàbriques tèxtils les noies ja podien començar a treballar amb catorze anys. També de molt joves hi havia noies i fins i tot nenes que es dedicaven a netejar les cases, fer el dinar dels encarregats...

Pel què fa al sou que guanyaven les dones, ens trobem amb la situació de que aquestes sempre cobraven menys que els homes, ja fos una gran quantitat o molt pocs diners, però la diferència hi era. A més a més, dins les fàbriques les dones eren les que s'encarregaven de dur les màquines, és a dir, eren les obreres mentre que els alts càrrecs, com directors i encarregats sempre eren ocupats per homes. Els empresaris van saber com treure partit a la situació, i és per això perquè van contractar un nombre força més elevat de dones que d'homes. No va ser fins a finals dels anys 70 quan el sou de tots dos sexes va començar a equiparar-se.

Ja cap a finals de segle, algunes de les famílies ripolleses que tenien un poder econòmic no elevat, però si mitjanament estable, van optar per una altra opció a l'hora de treballar fora de casa. Aquesta opció consistia en que en obrir una botiga o comerç al poble on vivien del qual s'ocuparia la dona. Aquests establiments podien anar des d'una sabateria fina a un tintoreria. Avui en dia, si ens fixem en les botigues dels nostres pobles encara n'hi ha algunes que van ser obertes durant aquesta època.

04.5. VIDA POLÍTICA

Com he dit abans, al Ripollès gairebé no hi van haver revoltes originades per les dones. Això era degut a que aquestes ja estaven bé, és a dir, es conformaven amb el què tenien. Així doncs, ens trobem que el Ripollès és una comarca en la que la primera associació de dones no va sorgir fins els anys 90 i, a més a més, no es preocupava per temes laborals.

La primera agrupació legal de dones que va sorgir a la comarca va ser l'Associació de Dones de Ripoll, formada el 1995 per un grup de dones les quals lluitaven contra els problemes de la dona a casa, sobretot contra els maltractaments. Aquesta associació feia i continua fent de pont entre la dona maltractada i aquelles persones, com advocats, que la poden ajudar.

Actualment al Ripollès hi ha sis agrupacions de dones les quals estan localitzades a Ripoll, Ribes de Freser, Planoles, Ogassa, la Vall de Camprodon i la de Vallfogona.

05. EXPERIÈNCIES VISCUEDES

05. EXPERIÈNCIES VISCUDES

En aquest apartat hi consten les entrevistes a partir de les quals n'he obtingut les conclusions i la informació per poder redactar l'apartat anterior.

Les entrevistes estan en forma de diàlegs, ja que quan les vaig fer no em vaig limitar a fer preguntes, sinó que a mesura que se m'anaven plantejant dubtes els demanava. És per això que cap segueix la mateixa línia de preguntes, perquè la majora d'aquestes les vaig improvisar segons allò sobre el què estàvem parlant.

Cal tenir en compte que aquestes entrevistes són la transcripció de les que vaig gravar, per tant hi ha una part de la informació que es perd per dos motius: primer de tot per no entretenir-me massa parlant dels detalls personals de les respostes i també perquè la comunicació no verbal donada per l'entonació de la veu i les respiracions influeixen molt a l'hora d'interpretar tota la informació obtinguda. Així doncs, us recomano que escolteu el CD adjunt amb les entrevistes i que a l'hora les seguïu amb la transcripció, ja que així es poden entendre i interpretar millor les respostes.

05.1. SANITAT

Aquestes entrevistes les he extret de l'exposició feta a Campdevàrol que he nomenat en la introducció, és per això que aquestes i les altres seguiran estructures una mica diferents.

Els testimonis en aquets cas són l'Eva Valls i la Conxita Pous. Totes dues van treballar al l'hospital de Campdevàrol, tot i que les seves situacions eren diferents. La primera va poder estudiar per accedir a aquest món, mentre que la segona entrevistada no va tenir aquest oportunitat i per això les feines que realitzaven eren molt diferents en els dos cassos.

05.1.1. L'entrevista: Eva Valls

“Quan vaig ser una mica gran, vaig començar el batxillerat per lliure, o sigui que me'l preparava el meu pare que era professor, i llavors jo me'n anava a examinar per lliure. L'ingrés el vaig fer a Figueres on ens donaven un programa i ens feien les preguntes i tu ho havies d'anar *desarrollant* davant d'un tribunal i vaig fer així el batxiller. Després vaig passar a estudiar a una acadèmia que hi havia aquí a Ripoll, d'un senyor que era llicenciat que preparava batxiller; érem molt poquets perquè en aquella època no hi havia gaire gent que estudies batxillerat i noies encara menys, eren més nois .

Al acabar el batxillerat va ser quan vaig passar al primer curs de llevadora que el vaig fer aquí a Campdevàrol i el vaig fer pel meu compte, però com que m'exigien unes practiques les vaig venir a fer a l'hospital de Campdevàrol quan era director

el Dr. Casany. Durant les practiques, anava al quiròfan, ajudava a les monges a plegar gases, que llavors es reciclava tot, am un quarto de guixos ajudava a lo que fos...

Recorda el primer dia de treball o un dia normal que hi hagués un part?

Els parts es feien a casa. Venia el familiar o el marit en la majoria dels casos a buscar-me a casa meva, llavors encara hi havien serenos perquè les portes estaven tancades i ells picaven de *palmes* des de baix i llavors jo o sentia des de casa meva, a la nit o a l'hora que fos, i pujava el sereno amb l'acompanyant o familiar, esperaven que jo em vestís i m'acompanyaven. Bé, llavors el part es feia a casa, anaves allà visitaves la dona i depenent de les condicions en què estava hi podies tornar a anar un altre dia o et quedaves. [...] Vaig estar treballant de la manera que us o he dit a domicilis i tot això no massa temps, potser no va arribar ni a dos anys, perquè em vaig casar i em vaig deixar la professió.

Després d'això vaig tornar a agafar una plaça municipal a Campdevàrol on visitava a les embarassades i els hi feia la preparació al part, però a parir havien d'anar a l'hospital. Com que hi havia molta falta de llevadores, perquè a la capital si que n'hi havia, però ningú volia venir aquí, llavors a les llevadores ens varen obligar a fer guàrdies a l'hospital i es quan ja vaig fer la meva professió d'un altre manera. [...] Va ser com un repte per part meva ja que jo ja tenia una edat i vaig agafar la dinàmica, vaig passar mals *ratos* però també de bons i m'hi vaig estar fins que em vaig jubilar als 63 anys.

Alguna anècdota?

A domicili t'ho havies de preparar molt tot i si podies o preparaves tot sempre amb els mitjans que tenien a les cases...

Ara es fa un control fetal pràcticament a tot l'embaràs i abans teníem una trompeta i escoltàvem d'en tant en tant el batec fetal, l'experiència t'ensenyava quan el batec era realment bo o quan hi havia algun problema, alguna taquicàrdia... era una manera de treballar mes rudimentària .

Un altre anècdota, vaig anar a Vallfogona, vaig entrar al domicili i vaig fer el diagnòstic de part la senyora que estava molt estressada i jo tenia un altre partera a Ripoll, vaig trucar al Dr. Colomer per dir-li que estava a Vallfogona i tenia una partera a Ripoll, i vàrem arribar a la conclusió de que les portaríem totes dues a l'hospital i jo les podria atendre , quan ho vaig transmetre a la família varen oposar resistència ja que abans anar a l'hospital era anar a morir, i hi havia un ganivet i el marit el va agafar i em va dir: "*usted no se marcha de aqui hasta que mi mujer haya parido*" ,però jo no em vaig espantar vaig agafar la porta i vaig marxar a fora on hi havia la guàrdia civil i els hi vaig explicar el que havia passat , vàrem tornar a entrar a la casa , vaig tornar a fer una valoració de com estava la partera i com que faltaven hores i en tenien coneixement les autoritats varem quedar que ja em posarien en coneixement si passava alguna cosa,"

05.1.2. L'entrevista: Conxita Pous Tubau

“Té germans?

No, sóc filla única; la meva mare va tenir dos fills més però es varen morir, la nena va morir al néixer (abans es naixia de cul) i el nen el va portar 5 dies mort.

On anava a l'escola?

Anava amb el Sr. Cantal. Érem barrejats nens i nenes i jo era molt entremaliada m'havien d'estirar les orelles moltes vegades però em va ensenyar molt, vaig aprendre molt. També he set molt inquieta i m'ha agradat llegir molt.

Com va decidir d'entrar a l'hospital?

A mi m'agradava molt. Al temps del bombardeig hi havia el coronel barba que el varen ferir; jo tenia nou o deu anys i vaig anar a l'hospital i vaig demanar si podia ajudar i em varen dir que sí, que encara hi havia una senyora que li havia entrat metralla a la cama, i jo li curava amb nitrat de plata perquè li pugés la ferida.

Això amb deu anys?

Sí, amb deu anys, m'encantava la medicina... feia el que podia a l'hospital. Quan vaig ser més gran, el Dr. Vaquer em va dir: “vols venir a fer d'infermera? Si vols et treus el títol” li vaig demanar que què faria i em va dir si vols una mica de tot; jo esterilitzava les bates, l'instrumental d'operacions i quan feien les operacions jo hi era, i m'agradava molt i li vaig dir que m'encantaria treure'm el títol.

Jo tenia els estudis corrents i em varen dir si anava al clínic com a becaria de franc em trauria el títol... O tenia difícil, la meva mare es va morir quan jo tenia catorze anys, dels disset anys fins el vint vaig estar ajudant a quiròfan i m'havia de cuidar de la casa , llavors m'ho vaig deixar córrer , em va saber molt greu ...Però continuava a l'hospital , esterilitzava bates...

Alguna anècdota?

Un cas va ser el d'un nen que varen portar amb el membre lligat amb gansalla , i tenia un membre molt gros. Aquell nen es feia pipi i la seva mare li deia: “Te'l lligaré!”. La seva germana un dia que el nen es va fer pipi , li va dir si volia que li lligués li va dir que sí, i clar aquell nen no orinava i per tallar aquella gansalla no sabeu els treballs que varem tenir, aquell nen feia un patir, era petit, uns quatre anys i quan li varem tallar pobret va descansar...

Una altre anècdota que em va impactar molt va ser com li tallaven la cama amb un noi , vaig haver de marxar del quiròfan , em marejava i em varen dir que m'estires llavors em va passar...

N'hi ha moltes d'anècdotes. Jo vaig començar amb el pare Vaquer, que en sabia molt però tenia les mans molt feixugues, jo havia vist operar al fill guiat pel pare, el Salvador si que tenia bones mans , eren un complement.

Finalment vaig plegar , no em podia treure el títol i me'n vaig anar a treballar a Molinou , on em cuidava del *botiquin*, posava injeccions... “

05.2. EDUCACIÓ I CULTURA

Per poder analitzar la situació en que es trobava la dona en l'àmbit de l'educació durant tota la meitat del segle XX, vaig fer una entrevista a la Teresita Juli, una educadora filla de Ripoll nascuda l'any 1949. Ella em va explicar tota la seva trajectòria com a mestra, des de que va acabar els estudis fins que s'ha jubilat.

Aquest fet m'ha permès analitzar (en el punt 04 del treball) l'educació de les noies des de dos punts de vista diferents: des de la visió de l'alumna i des de la de la professora.

A continuació hi ha transcrita l'entrevista, de la qual no he adjuntat la gravació perquè la Teresita ha preferit que no sortís al CD.

05.2.1. L'entrevista: Teresita Juli Arqués (1949)

“ [...] Quan vaig acabar el magisteri devia tenir 18 o 19 anys...

Era magisteri o era com un batxillerat?

Era la carrera de magisteri, podies accedir de del 4t de batxillerat... i ja entraves al magisteri, era un pla diferent. Vaig anar als Salesians i va ser el primer que van posar mestres a l'escola, fins ara sempre hi havia hagut salesians, perquè va començar un *plan* que tenien nens que tenien una edat de 9 o 10 anys.

I eren només nois ?

Només nois. I vam començar dues mestres la Lolita Vilà i jo, i estàvem en unes classes apartades dels altres perquè eren nens mes petits. [...] i jo tenia el concepte de que tenia molts nens, eren uns altres temps les disciplines eren diferents , el comportament dels nens, la col·laboració dels pares, doncs a traves de les llistes sé que en tenia cinquanta-dos

Cinquanta-dos en una mateixa classe?

Sí, en una mateixa classe.

I amb una disciplina...?

Sí, no tinc el record de dir: "Ostres!", el que sí que s'em feia molt pesat, perquè eren moltes hores... i no hi havia mestres de reforç, ni mestres especialistes... era una permanència continuada amb els teus alumnes, des de que arribaves fins que marxaves.

Quin horari feia ?

De les nou del matí fins tres quarts d'una la una, i a la tarda de les tres fins quarts de set o les set, i els dissabtes al matí també hi anàvem... [...] Jo diria que d'aquels grup va ser com un aprenentatge, la novetat dels nens de començar als salesians, i la novetat jo de començar de mestre, i va haver empatia, molta complicitat...

I llavors feia totes les matèries?

Sí, jo feia totes les assignatures que eren matemàtiques, llengua que era el castellà, ciències socials, ciències naturals, música, plàstica ... les estructures eren semblant a las d'ara.

I a es escoles de noies també feien aquestes matèries?

Sí, igual.

I no feien las *enseñanzas del hogar*?

Sí, home, suposo que amb les germanes devien fer-ne.

I després als Salesians quan temps s'hi va estar?

Vaig estar als Salesians 3 o 4 anys, em sembla, i després com que a Ripoll no i havien gaires guarderies en vaig muntar una [...] que al final no va acabar d'anar bé. Llavors em van proposar d'anar al centre d'educació especial perquè s'havia mort una professora...

Al centre Montserrat?

Sí, i funcionava només a nivell d'escola; els *nanos* més grans s'intentava que seguissin una mica l'ensenyament reglat adaptat, [...] i m'ho van proposar per veure si m'interessava, o vaig anar a veure i vaig pensar que podia ser un molt bona experiència, i vaig anar-hi, i vaig estar un parell d'anys i em va agradar[...]. Llavors el Dr. Anton va proposar que els nens que es trobessin més bé, perquè no els etiquetessin, que estudiessin a una aula dins del Joan Maragall; això no va acabar de funcionar. Però esclar, jo després em vaig trobar al Maragall, i quan vaig ser allà el primer any...

Ara ja estem parlant de classes mixtes?

Sí, al Maragall eren classes mixtes ...

I més o menys sap a quina època va ser que es varen començar a barrejar?

Jo diria que a l'escola pública ja estaven barrejats, era a les privades que anaven als Salesians nens i a les Carmelites nenes... Però a les públiques ja estaven barrejats

Des de feia temps?

Això no ho recordo, jo quan vaig anar al Maragall cap a l'any 72, 73 ja estaven barrejats. I allà el primer any vaig compartir... perquè l'últim mestre que entrava se li adjudicava secretaria, i com que va ser la que vaig entrar i *buena*, el que vam fer amb la directora va ser compartir les feines de secretaria i de tutoria. I equí em sembla que m'hi vaig estar dos anys, perquè vaig quedar embarassada del meu segon fill i com que tenia l'altre que era petit i després ja vaig tenir la nena vaig deixar de treballar i em vaig dedicar a cuidar els fills.

[...] I quan la nena va tenir 3 o 4 anys vaig tornar a tenir ganes d'anar a treballar, vaig trucar un conegut a Girona i em va recomanar que em tragues les oposicions, i vaig pensar: "I per què no?", com que era l'època que es feia el reciclatge del català jo sense treballar me'l vaig treure; ara els mestres quan surten ja surten amb la capacició del català, abans no. Això em va animar i em vaig treure les oposicions [...]. i provisionalment em vaig estar un any o dos, i després ja em varen donar la definitiva a Ribes de Freser, que també hi vaig estar 2 o 3 anys i a la que vaig poder vaig demanar el trasllat cap a Ripoll, i em va tocar al Tomàs Raguier i sempre mes he estat al aquí.

[...] Els horaris a les escoles públiques també eren fins quarts de 7 les 7??

Sí, per exemple quan jo estava al Maragall es feia el que en deien la permanència o sigui, tu tenies els nens una hora més i els hi feies repàs o el que fos i per aquella hora de més els cobraves. Era una època en què els mestres cobraven poquet i era una mica d'ajuda, i la permanència quan es cobrava es repartia equitativament a tots els mestres, perquè tots la fèiem.

I després d'estar tot el dia treballant, quan arribava a casa s'havia d'encarregar vostè de les feines de la llar?

He tingut la sort de que sempre he tingut un marit molt col·laborador, però sí, evidentment, la dona sempre l'ha tingut el pes... però *dintre* de tot jo considero que els mestres tenim un horari que es compatible perquè, per exemple, quan arribaves de l'escola ja era una hora que era quan els nens plegaven, tu entre cometes també plegaves i quan els nens tenien vacances jo també tenia vacances,

i això afavoria molt el poder passar-hi temps, era diferent que treballar en una fabrica.

[...] I qui cuidava de la seva germana i de vostè?

El meu pare havia set funcionari, i la meva mare es quedava a casa amb nosaltres.

Vaja, que estaven en un bon estat econòmic; que no necessitaven que la dona treballés...

Sí, però a més així com ara la dona té ganes d'anar a treballar, de sortir, i a més et dona seguretat, et sents realitzat... abans era al contrari, la dona quan es casava, les que es podien quedar a casa es considerava que era un privilegi

Aquí a Ripoll i havien molts casos com el seu, que la seva mare es podia quedar a casa ?

Penso que no , que la majoria de les dones treballaven [...]

El terme de la religió a l'educació, bé imagino que quan va començar a treballar era molt rellevant, i a mida que ha anat passant el temps, fins i tot per la concepció dels nens ha anat minvant, em pot explicar aquesta evolució?

Jo, per exemple, que he estudiat amb col·legis de monges, a nosaltres la religió ens va marcar bastant. Jo recordo que quan anava a l'escola que devien ser els primers cursos de batxillerat ens obligaven a anar a missa a les 8 del matí, ens feien resar el rosari, i si un dia no anaves a missa... ens marcava bastant a la nostra època. I a l'època que he fet de mestra a la privada encara déu n'hi do, tot i que els salesians amb aquest tema potser han set més lliberals que les els altres. A més, a les classes de religió es preparava als nens quan havien de fer la Primera Comunió... Aquí és a on hi ha hagut una diferenciació entre les escoles públiques i privades , a les públiques sempre hi ha hagut un toc mes lliberal.

Recorda alguna anècdota, com per exemple els càstigs d'abans?

Jo quan era petita , recordo que hi havia una germana que li deien *l'hermana* Tresa que tots tremolàvem quan ens tocava amb aquella *hermana* , si no et sabies la lliçó, agafava un llibre penjat amb un cordill i te'l penjava a l'esquena, i et feia passejar per totes les classe perquè els nens et veiessin.

Quan era l'època del Sagrat Sor, al mes de juny, tenia un cor de vellut vermell i una capseta amb espines de roses de diferents *tamanys* i segons el càstig anaves allà i clavaves una espina i et sabia un greu..."

05.3. MÓN LABORAL

Per poder dur a terme l'estudi sobre la situació de la dona al món laboral vaig realitzar dues entrevistes. Els testimonis són l'Antònia Boliva (1948) i l'Angelina Feixes (1930).

L'entrevista realitzada a la primera dona ha estat la que he transcrit, ja que m'ha proporcionat una informació més àmplia de la vida quan es treballava a la fàbrica. Tot i això, al CD adjunt hi consten les dues, ja que el testimoni de l'Angelina Feixes em va ajudar molt per posar-me en context, ja que em va explicar alguns detalls personals que eren conseqüència de la situació que es vivia en aquell moment.

05.3.1. L'entrevista: Antònia Boliva Algar (1948)

"[...] Quants germans eren?

Érem set.

I era la mitjana o...

Jo era la segona.

La segona més gran?

Sí, primer el meu germà, després jo i *buena* érem set. I després el meu pare treballava, la meua mare també, i esclar, jo al ser la mitjana i anar vinguent anar vinguent, *pues* tot m'ho carregava jo.

Era la segona mare per dir-ho d'alguna manera. I aleshores a la mínima que va poder també se'n va anar a treballar

Sí, esclar, és que no a la mínima, ja amb vuit anys! Amb vuit anys els meus pares ja em van posar, primer a set i mig a guardar vaques només pel tiberi, perquè em donessin menjar perquè clar, no es podia... Després em van posar en una casa a cuidar canalla, que tenia més ganes de jugar jo que ells... Però la dona era molt estricta [...] però amb vuit anys què vols... Després me'n vaig anar a una altra casa per fer feina: que si vidres, que si cuinar... i tenia onze anys.

Què era una família benestant?

No, no... era una casa amb una carnisseria i tenien dos nois i necessitaven una nena per anar a portar els *recados*, les bosses de carn als hotels...

Una filla no?

Exacte, sí. [...]

Per què llavors d'estudis?

Res, si jo sé firmar perquè mira... no sé ni sumar. Es que no hi havia anat mai.

I potser a casa li ensenyaven no?

Què va! Si els meus pares tampoc en sabien. I abans no era com ara, abans et cuidaven com... només que *vinga* a portar canalla i espavila't. Era molt dur. [...] I jo només volia anar a treballar i a treballar per ajudar a la meva mare, i als tretze anys ja em van agafar a ca l'Espona, a Sant Joan. Al principi em van dir que no, però em van dir que tenint en compte la situació en la que estàvem, m'agafarien.

Però els seus pares encara treballaven no?

Sí, *bueno* la meva mare al tenir tanta canalla anava a fer alguna horeta a alguna casa. El meu pare treballava a les mines a Ogassa. Però jo som a Catalunya des de fa seixanta anys. Vaig venir aquí amb tres anys.

Ah! Són de fora?

Sí, d'Andalusia. I mira van venir uns amics dels meus pares cap a Ogassa, i es van escriure dient que per què no veníem i mira... I el meu pare: "Va que marxem cap a Catalunya!". Però la meva mare sempre se'n va *arrepentir*, perquè sempre anava al darrere d'una casa al darrere l'altra, i tot mal cuidat i fam... I tants fills, un al darrere l'altre... i els homes abans n'hi havia de tots. N'hi havia que estaven molt de les seves dones si no volien que patissin, però el meu pare només mirava allò seu i la dona a casa amb els fills i...

Com masclista?

Sí! Molt, abans eren molt masclistes, n'hi havia molt pocs de bons [...].

Caram... I tornant on ho havíem deixat, va anar a l'Espona m'ha dit.

Sí, que era de tèxtil (ara està tancat) [...] i jo vaig començar a treballar, i em van posar als conus on fèiem les bitlles [...], però ho vaig córrer tot; quan veien que ja sabia fer una cosa ja me'n feien aprendre una altra, perquè veien que jo era molt nerviosa i volia aprendre de tot i quan li demanava al director de fer hores de més em deia: "les que vulguis" i, esclar, m'ho feien aprendre tot. [...] Esclar, el procés de la fàbrica és molt maco quan ho vas a veure, però quan tu hi estàs... jo em feia cada cremada! Perquè esclar, les bitlles de les continues anaven mor ràpid, i jo sempre portava unes mans...

I a la fàbrica què eren, sobretot dones no?

Sí, dones, i homes també.

N'hi havia la mateixa quantitat?

No, hi havia més dones que homes.

I el càrrecs més elevats eren homes, per exemple l'encarregat, el director...?

Sí, hi havia el director, el segons director, els del despatx que també eren homes, també hi havia alguna dona, i també hi havia algun home treballant que era el que portava els fils, perquè pesaven una *tonelada*...

A la feina més de força.

Això. Però les dones només estàvem a les màquines [...] i si et veien que t'encantaves una mica pel què fos, ja et deien: "Espavila't! Tu què!" i s'havia de treballar molt dur.

I després de l'Espona ja se'n va anar a Can Botey?

No, de Ca l'Espona ja em vaig casar i vaig plegar d'allà...

I va deixar de treballar perquè es va casar?

Clar, si jo hagués tingut cotxe o hi hagués algun cotxe que venia no haguera plegat, però esclar de Ca l'Espona a aquí, jo em què venia? No hi havia res per venir. I llavors vaig venir i vaig anar Can Planas; a una fàbrica que ens van fer uns pisos cap anant cap a Sant Joan, saps allà on hi ha l'antiquari?

Sí (Carretera de Sant Joan, a l'alçada del Carrer d'Estamariu).

Dons allà. I llavors ja em vaig quedar *grossa* del Jordi i quan el vaig tenir ja em van fer fora. Perquè clar, allà el que volien era...

Era algú que pogués estar-s'hi sempre.

Sí, però jo al quedar-me *grossa*, *pues* no podien fer fora però quan vaig tenir la criatura em va dir que no em renovaven el contracte. I llavors ja tenia l'Olga que tenia quatre anys, i el Jordi que tenia... dos anys o així i després ja em vaig apuntar aquí a Can Botey, i ja fins que em vaig jubilar. Bé, no em vaig jubilar em van donar una cèntims, perquè feien renovació de plantilla i van *despedir* molta gent, però a mi no em tocava, ni a mi ni al meu home, però com que donaven el cèntims...

El seu home també treballava aquí?

Sí, també hi treballava.

Ah, i per això van venir a viure aquí.

Sí, ens van donar aquesta casa, que fa 33 anys que som aquí, perquè abans vivíem a l'altra colònia que ara ja cau. I llavors ell anava una setmana de matins i jo de tardes, i després jo de matins i ell de tardes, saps? I així ens anàvem fent.

I en Jordi i l'Olga, qui els cuidava?

Sí, *bueno*... el meu home s'escapava un moment, perquè anava a fer hores, i agafava el cotxe i els portava a col·legit, la meu mare fins a quatre anys es quedava al Jordi, que el portava la nena quan anava a col·legit [...], els meus pares el cuidaven, *bueno* la meu mare, i després la nena ja baixava i el recollia.

O sigui, que també va ser un altre cop la germana la que...

Sí pobreta, tenia quatre anys, quatre i *algu* i ja venien tots dos solets... [...] però és que abans ens cuidaven com, com... però esclar ho necessitàvem.

Clar, es necessitava treballar.

Però és també el què t'estava jo dient, que vam plegar perquè donaven cèntims i el meu home diu: "Jo plego eh.", "Què carai vols plegar! On vols anar?" diu "Sí perquè donen cèntims..." I home, ho sabré jo, perquè jo estava ficada al comitè i anàvem a Barcelona a firmar els papers i tot i jo ja sabia...

Però, el comitè què és?

El comitè és un grup de persones que treballem allà, que anàvem amb els directors...

Què era com una associació d'obriers?

Això!

I això cap a quin any era? O quina edat devia tenir vostè?

Dons farà 15 anys enrere.

Dons així és recent.

Sí, jo tenia *quaranta i algu*. I *bueno*, i llavors em va dir: "Sí, sí, que plego!" Va marxar perquè era la una i a dos quarts plegava. I vam sortir perquè quan el Jordi i l'Olga ja eren més grans ja ens vam posar tots dos al mateix rellevo i així podíem

estar més junts, amb la canalla i... *bueno*, van ser les tres i vam anar a parlar amb el director i li vam dir que volíem plegar: “Però què dius? Beneits! On voleu anar tant joves i amb dues canalles!” i el meu marit: “No, no, jo plego, jo vull anar a buscar feina, que ara de moment encara en donen, i ara aquests cèntims ens aniran *estupendos*”. *Curdons* i tant *estupendos*! Vam casar a l’Olga, es va comprar un cotxe tot pagat al *pum-pum*, i va anar molt bé, perquè treballant, menjar i d’allò no podíem, anàvem molt justos i era un jornalet molt petit, i vam plegar tots dos.

I cobraven el mateix?

Ens van posar de paro.

No, però em refereixo, vostè i el seu marit cobraven el mateix sou?

Sí, fa o no fa. Jo cobrava una miqueta més que ell, perquè jo era la *jefa* de l’equip. La *jefa* de l’equip és diguéssim com mig encarregat.

És per sota l’encarregat.

I tant. Jo per exemple li deia a l’encarregat o l’encarregat em deia a mi això i allò i jo li deia: “Ah no, no, jo no ho veig així”, i si ell ho veia com d’allò doncs ell em donava la raó. I jo sempre he guanyat més que ell.

Caram, estic sorpresa perquè normalment és al revés.

Sí però ell feia de... pesava el fil, i mira era un jornalet però si eren 800 peles més doncs...

Benvingudes.

Verge i tant! [...] Llavors el meu home va anar a buscar feina i li van donar i va venir més content! I em va dir: “Antònia! *Oita* que he trobat feina també per tu.” I dic “Dons a mi no em miris que jo ara he plegat i ara estic cobrant el paro.” i ja no he treballat més [...]. Però no estic *arrepentida* d’haver plegat perquè les meves companyes em deien: “Ai! *T’arrepentiràs* tota la vida!” i al final les que es van *arrepentir* van ser elles. [...] Perquè llavors ja va està, vam ser el últims i ja els que volien plegar havien de plegar i si no a *currar* com estan *currant*. Avui me n’he trobat a una i diu: “Ai Antònia tant que t’ho vaig dir i ara la que m’estic *arrepentint* sóc jo! Perquè pensa que ens porten *de cul*! No tenim temps ni d’anar al lavabo!”. Però esclar, si abans érem 100 persones ara són 40.

I fan la mateixa feina.

I tant! O potser més i tot. [...] Perquè jo també em vaig ocupar de 10 contínues i quan arribava me les trobava... i *vinga* i corre i paquets i... *bueno*, jo ho havia passat molt malament.

I de soroll també n'hi deuria haver molt no?

Sí, i tant! Vaig quedar sorda... Quan venien de la mútua a fer-nos la revisió cada any em deien: "ui, vostè s'està quedant sorda..." i ja ho sé prou, mira, ara estic amb *aparatos*.

I ara encara fa tant de soroll?

No, potser no tant [...] perquè ara hi ha menys màquines i esclat, no fan tant soroll. Però ara també han de fer la mateixa feina d'abans.

[...] I ara encara hi ha més dones que homes a la fàbrica?

No, si fa o no fa, potser hi ha 4 homes i potser hi ha 5 dones. I abans no, abans hi havia moltes més dones, perquè per exemple, abans hi havia deu dones per deu màquines, en canvi ara hi ha una dona per deu màquines.

O sigui, el mateix sou per molta més feina. [...] Em podria descriure un dia normal? Per exemple a quina hora es despertava..?

Doncs mira, quan anava de matins m'aixecava a les 5, perquè començava a les dos quarts de sis, i quan a mig matí teníem una estoneta per esmorzar jo venia molt ràpid cap a casa i mentre em menjava el *bocadillo* podia fer els llits, escombrar... i ho feia així. I quan anava de tardes feia el mateix, entrava a dos quarts de dues i plegava a les deu, i a les 6 que teníem una estona per berenar també anava a casa a veure què s'havia de fer i per veure com estaven els nens, que ja eren més grandets i estaven sols. [...]

Se'n recorda d'alguna anècdota, del primer dia que va anar a la fàbrica o alguna cosa així?

Ai el primer dia! El primer dia entre que era una nena, que jo era *ignoranta* a no poder ser més i que les que eren veteranes sempre miraven de *fotre* a alguna... per exemple t'amagaven el *bocadillo* i no el trobava... i si et veien bona mosca pitjor [...]. I després ja érem un grup molt maco i ens gastàvem bromes... [...] i érem joves, i sempre picava jo! [...]."

CONCLUSIONS

Al llarg de tot el treball hem vist com la situació de la dona ha patit alts i baixos durant tot el segle XX. Si ens referim a les etapes que han marcat un canvi en la qualitat de vida de les dones ja sigui per millor o per pitjor, durant aquest temps, podem establir quatre períodes: el primer terç del segle XX, la Segona República, la Guerra Civil i el Franquisme i l'inici de la democràcia fins els nostres dies. Jo m'he centrat en els dos últims, ja que això m'ha permès poder comparar la situació de Catalunya amb la del Ripollès a través de les experiències que diverses dones han compartit amb mi.

El resultat d'aquesta primera comparació m'ha donat els que jo m'esperava. Trobem que la situació de les dones ripolleses no és exactament igual que a la resta de Catalunya. Això es deu perquè, malgrat que la ideologia franquista i religiosa que marcava que la dona havia de ser a casa era comuna a ambdós llocs, trobem que totes les ripolleses o la gran majoria estaven treballant a les fàbriques tèxtils per tal de poder ajudar a tirar la família endavant. Tot i això en tots els altres aspectes sí que era igual que a Catalunya, per exemple, l'home sempre era superior a la dona tant en l'àmbit laboral com en el familiar.

Si deixem enrere aquesta comparació i ens centrem només en l'estudi de la dona al Ripollès, podem veure com el paper d'aquesta va ser molt important pel què fa a l'economia familiar. Dic això perquè una de les ocupacions més significatives de tota la comarca era a la fàbriques tèxtils, els obrers de les quals eren en la seva major part dones. Va ser en aquest sector en el que la dona va destacar més, ja que per arribar a ser professora o infermera ja es necessitaven uns determinats estudis, als quals era molt difícil d'accedir.

El meu objectiu a l'hora de fer aquest treball ha estat principalment conèixer com era la vida de la dona a finals del segle XX, i a partir d'aquesta informació poder saber com ha estat l'evolució que ha seguit fins al dia d'avui.

Aquesta evolució ha afectat positivament la situació de les dones al Ripollès, ja que han millorat molt la seva qualitat de vida respecte el segle passat. En primer lloc trobem que el tancament de les indústries tèxtils va coincidir amb l'obligatorietat i la gratuïtat de l'accés a l'escola, provocant així que el futur de les nenes i noies no estigués tant lligat al fet d'haver de treballar. Per altra banda, també va ser durant aquests anys quan es va establir la llei que exigia la igualtat entre els homes i les dones en totes les qüestions laborals. Va ser aleshores, quan des de el meu punt de vista es va produir el gran canvi. En menys de deu anys es va passar d'una societat en la que la dona gairebé no podia estudiar i on es veia obligada a treballar, a una altra on estudiar era la principal obligació dels infants i on el treball de les dones s'havia igualat al dels homes.

Després d'aquest pas, la situació de la dona ripollesa sempre ha continuat evolucionant cap a millor. Actualment hi ha moltes dones que ocupen càrrecs importants dins les empreses i no se les tracta diferent pel simple fet de ser dones ni cobren menys del que cobraria un home en el seu lloc. A més a més, avui en dia la gran majoria d'empreses tenen El Pla d'Igualtat, l'objectiu principal d'aquest és integrar la igualtat d'oportunitats entre homes i dones dins de les empreses.

També és important remarcar que actualment un percentatge força elevat de les noies ripolleses accedeixen a la Universitat després de cursar els estudis de Batxillerat. Aquest fet permet també que cada vegada més les dones tinguin les mateixes possibilitats que els homes en tots els aspectes relacionats amb el món laboral.

Personalment, opino que si aquesta evolució continua a aquest ritme probablement d'aquí relativament poc temps la igualtat entre els dos sexes serà total. Amb aquesta igualtat, em refereixo principalment a la fi de la violència de gènere que encara avui es dona massa sovint. Opino que aquest és un fet que demostra que encara avui existeix la discriminació vers la dona, encara que només es doni en determinats casos.

Per altra banda, durant aquests últims anys s'ha pogut comprovar com en algunes ocasions són les dones les que dominen sobre el homes, com per exemple en la vida familiar a l'hora de prendre decisions relacionades amb els fills, l'alimentació o l'economia. Això no vol dir que abans les dones no prenguessin aquestes decisions, sinó simplement significa que aquest fet no era tant evident degut a la societat masclista del moment. Aquest fet queda perfectament reflexat en vella expressió que diu que "darrere un gran home, sempre hi ha una gran dona".

Així doncs aquest treball m'ha servit per adonar-me de tot el conjunt de dificultats que han hagut de superar les nostres àvies per arribar fins a la situació actual. A més a més, a mesura que anava realitzant el treball m'he anat adonant de que és important que aquesta part de la història no es perdi, ja que no està documentada i si no ens preocupem per saber-la i recuperar-la, es perdrà sense poder fer res al respecte.

AGRAÏMENTS

Vull agrair la col·laboració de totes aquelles persones que han fet possible la realització d'aquest treball de recerca.

En primer lloc a la Montse Jiménez, per ajudar-me a marcar uns límits i una estructura per al treball, i també per aconsellar-me en fer aquest tema i per confiar en mi.

A les dones que em van donar part del seu temps per fer les entrevistes, l'Angelina Feixes i Prat, l'Antònia Boliva Algar i la Teresita Juli Arqués; sense dubte elles han estat una part fonamental de la recerca.

A l'Eva Farrés Bosch i a Amèlia Vidal Perullas, que totes dues formen part de l'Associació de Dones de Ripoll, per explicar-me alguns fets sobre aquest grup i les dones en general al Ripollès i a Catalunya.

A la Tània Pozas per donar-me algunes idees i consells sobre la matèria i per proporcionar-me un DVD el qual conté algunes entrevistes realitzades a dones de Campdevàrol que van treballar en els sectors de la sanitat i de l'agricultura.

Finalment, a en Jordi Roca, el meu professor d'història, per donar-me alguns consells sobre on trobar la informació necessària i per aclarir-me alguns dels dubtes que em van sorgir durant la recerca.

BIBLIOGRAFIA

LLIBRES CONSULTATS:

- Llibre de “Ciències socials, història” de quart curs d'educació secundària de Vicens Vives.
- Clua i Mercadal, Jordi: “Les colònies industrials”.
- “Habitatge obrer i colònies industrials a la península Ibèrica. 2005” del Museu de la ciència i de la tècnica de Catalunya.
- Marín i Surroca, Jeroni: “Condicions de vida i de treball de la classe obrera i conflictivitat social al Ripollès (1900-1923)”, Consorci Ripollès Desenvolupament (2006).
- Cutrina i Sorinas, Gonçal: “Les arts tèxtils a Ripoll i a la comarca”, Patronat “Francesc Eiximenis” de la Diputació de Girona (1986)
- Dr. Reventós i Conti, Jacint: “Els hospitals de Catalunya (Vol. III): Els hospitals del Pirineu i del Prepirineu”, Fundació Uriach (1999).

VÍDEOS CONSULTATS:

- DVD: Històries de Catalunya: La dona.
- http://www.edu3.cat/Edu3tv/Fitxa?p_id=21962

PÀGINES WEB CONSULTADES:

- <http://www.tv3.cat/historiesdecatalunya/cronologia/cronologia.htm>
- <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2011/01/03/la-industrialitzacio-de-catalunya-en-el-segle-xix/>
- <http://www.buxaweb.com/historia/temes/escat/regnatferran.htm>
- http://www.turismoyarte.com/minorias_etnicas/america/secesion.htm
- <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2011/01/11/els-origens-de-la-revolucio-gloriosa-de-1868/>
- http://ca.wikipedia.org/wiki/Revoluci%C3%B3_de_1868

- <http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana/menuitem.be2bc4cc4c5aec88f94a9710b0c0e1a0/?vgnnextoid=841c5c43da896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnextchannel=841c5c43da896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=detall2&contentid=4c4f3c084ded7210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD>
- http://ca.wikipedia.org/wiki/Sexenni_Democr%C3%A0tic
- <http://www.tv3.cat/historiesdecatalunya/cronologia/cron103191783.htm>
- <http://www.buxaweb.com/historia/temes/escat/segonarepublica-cat.htm>
- http://www.portalplanetasedna.com.ar/civil_espanola.htm
- <http://www.buxaweb.com/historia/temes/escat/guerracivil.htm>
- <http://xtec.cat/~iperez29/donesfranquisme.doc>
- http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=tend%C3%A8ncies%20demografiques%20segona%20republica&source=web&cd=2&sqi=2&ved=0CCUQFjAB&url=http%3A%2F%2Fagora.escoladeltreball.org%2FMembers%2Fifernandez%2FH2B%2FHISTORIA%2520DE%2520LES%2520DONES%2520A%2520ESPANYA%2520EN%2520EL%2520SEGLE%2520XX.doc%2Fdownload%2Ffile&ei=FWioTri8A5DX8QPsi5W7Dw&usg=AFQjCNG9ROwA_fj_sLTtoJDoGa1doTcD3KmA&sig2=R1h8NIEler1M7c2iXtqWDg&cad=rja
- http://www.encyclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0019455
- http://www.biografiasyvidas.com/biografia/c/campoamor_clara.htm
- <http://www.fideus.com/biografiesC%20-%20campoamor%20-%20clara.htm>
- <http://www.biografiasyvidas.com/biografia/k/kent.htm>
- <http://www.fideus.com/biografiesF%20-%20kent%20-%20victoria.htm>
- <http://www.biografiasyvidas.com/biografia/n/nelken.htm>
- <http://www.fideus.com/biografiesF%20-%20nelken.htm>
- http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/5845/1/ALT_03_03.pdf
- http://upcommons.upc.edu/pfc/bitstream/2099.1/5513/1/memoria_1.pdf
- <http://ca.wikipedia.org/wiki/Ripoll%C3%A8s>
- http://www20.gencat.cat/docs/meteocat/Continguts/Climatologia/climatologies_comarcals/documents/Ripolles.pdf

·<http://www.alt-ter.org/meteo.htm>

·http://www20.gencat.cat/portal/site/catalunya-act/menuitem.eae088363c52100ee9094d7313024ea0/?vgnnextfmt=default&idAct=171479&vgnnextchannel=0e4be2e51d870210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&idEntitat=2&vgnextoid=0e4be2e51d870210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&idSubentitat=1&imprimir=&newLang=es_ES

·http://www.ripoll.cat/municipi7_1.php

·<http://www.elripolles.com/que-vols-coneixer/economia/27.html>

·http://www.revistadegirona.cat/recursos/1997/0185_034.pdf

·http://www.el9nou.cat/noticia_o_0/14345

